

Mongolský přechod k demokracii z pohledu teorie tranzice

PAVEL MAŠKARINEC*

Abstract: The Mongolian Transition to Democracy from the Point of View of Transition Theory

This article deals with the democratic transition in Mongolia. In the first part the author analyses the character of the Mongolian communist regime, following the theory of nondemocratic regimes developed by Juan J. Linz and Alfred Stepan. The paper argues that the Mongolian communist regime can be classified as early post-totalitarian. The second part of the article focuses on the transition process. We apply theoretical concepts developed by Dankwart A. Rustow and Adam Przeworski, and typologies of transition by Samuel P. Huntington, Terry Lynn Karl and Phillippe Schmitter. The author's conclusion is that the political change in Mongolia is possible to designate as a reform, using Karl-Schmitter's typology, which the most advantage is the ability to evaluate the role of mass mobilization during the transition process.

Keywords: Mongolia, East Asia, non-democratic regimes, communist regimes, early post-totalitarianism, transition, democratization, mass mobilization

1. Úvod

Mongolsko si v roce 2009 připomnělo dvacet let od zahájení přechodu k demokracii. I přesto zůstává mongolská tranzice v politologických kruzích na okraji zájmů, a to navzdory tomu, že její výstup vedl k úspěšnému ustavení demokracie (Fish 2001: 323–324, Fritz 2002: 75–76, Ginsburg 2003: 158).¹ Úspěchu při zavádění demokratických procedur přitom nezabránila ani skutečnost, že Mongolsko postrádalo řadu předpokladů, jež jsou všeobecně považovány za nezbytné pro úspěšné dokončení tohoto procesu (srov. Fish 1998: 127–128, Fritz 2002: 76–79). Problém, že se v politologické literatuře dosud neobjevila hlubší analýza mongolského přechodu k demokracii, zesiluje i to, že ani autoři zmiňující tento případ nejsou jednotní v jeho typologickém určení. Podle Samuela P. Huntingtona (1993: 152) se zdálo, že se mongolská tranzice pohybuje směrem k přesunu (*transplacement*), tj. přechodu na základě kooperace vládnoucí elity a opozice. Michael McFaul (2002: 223) mluví o paktu (*pact*) vyplývajícím z relativně vyrovnané rovnováhy sil mezi stávajícími držiteli moci a jejich vyzývatelem. Ani Huntington, ani McFaul nicméně nenabídlí podrobnější zdůvodnění své klasifikace. Naproti

* Autor je studentem doktorského studijního programu Politologie na Katedře politologie, Fakulta sociálních studií Masarykovy univerzity, Joštova 10, 602 00 Brno, a členem Asijského programu Asociace pro mezinárodní otázky (AMO), Žitná 27, 110 00 Praha 1; e-mail: maskarinec@centrum.cz.

tomu Verena Fritz, jež se pokusila zařazení mongolské tranzice podpořit detailnější analýzou, se ve svém verdiktu s Huntingtonem a McFaullem rozchází a označuje mongolský přechod za režimem kontrolovanou tranzici (*regime-controlled transition*) (Fritz 2002: 87). I její práce ovšem postrádá detailnější chronologický popis událostí vedoucích k pádu režimu a nezabývá se ani dalšími otázkami nutnými k hlubšímu porozumění přechodových procesů – povahou odstraňovaného režimu, rozlišením jednotlivých fází tranzice nebo bližším pohledem na jednání jednotlivých aktérů a roli masové mobilizace.

Cílem následující studie je pokusit se zaplnit tuto mezeru a nabídnout podrobnější rozbor mongolské tranzice, doplněný analýzou povahy odstraňovaného režimu.² V centru zkoumání bude především samotný moment zlomu, který lze vymezit prosincem 1989, kdy zástupci opozice předali vládě první petici se svými požadavky, a červencem 1990, kdy se uskutečnily první svobodné volby v mongolské historii.³

2. Povaha odstraňovaného režimu

Povaha odstraňovaného režimu představuje faktor mající podle mnohých autorů značný vliv na průběh přechodu a model nově etablovaného režimu (Huntington 1993: 115–121, Linz a Stepan 1996: 55–65, Gill 2000: 208–211). Při analýze povahy mongolského komunistického režimu se pokusíme aplikovat typologii nedemokratických režimů Juana J. Linze a Alfreda Stepana, jejíž předností je, že dokáže postihnout proměny daného systému v čase. Budeme vycházet z předpokladu určitého kontinua politických systémů, jímž italský politolog Giovanni Sartori označuje fakt, že totalitarismus a demokracie představují pouze ideální body (tzv. pólové typy), k nimž se existující režimy mohou v různé míře přibližovat, ale nemohou jich dosáhnout (Sartori 1993: 202). Představa pólovosti v Sartoriho pojetí totiž umožňuje pohlížet na jednotlivé režimy ve vývojové perspektivě a na základě jejich historického vývoje je umístit v rámci zvoleného kontinua (Balík 2003: 262). Rozbor charakteristiky odstraňovaného režimu ovšem vzhledem ke své rozsáhlosti vyžaduje jistou redukci. Z tohoto důvodu bude pozornost zaměřena především na podobu politické praxe mongolského komunistického režimu v 80. letech 20. století a přesahy do dřívějších období budou použity pouze k ilustraci systémových proměn sledovaného případu.

Při klasifikaci nedemokratických režimů vychází Linz se Stepanem ze čtyř klíčových kritérií: míry omezení pluralismu, role ideologie, přítomnosti a případné míry mobilizace společnosti a charakteru vůdcovství. Míra naplnění jednotlivých strukturních jevů rozhoduje o určení charakteru režimu a konkrétní zjištěné hodnoty slouží pro jeho přesnější klasifikaci (srov. Linz a Stepan 1996: 38–54). Výsledná klasifikace nedemokratických režimů zahrnuje čtyři kategorie režimů: a) totalitní, b) posttotalitní, c) autoritativní, d) sultanistické, přičemž v rámci autoritativních a posttotalitních režimů autoři vydělují několik dalších subtypů (srov. Linz 2000: 171–261, Linz a Stepan 1996: 42–51).

2.1 Limitovaný pluralismus – monismus

Totalitnímu modelu se mongolský komunistický režim blížil nejvíce v dimenzi pluralismu. K hlavním znakům totalitního politického systému patřila existence jediné povolené politické

strany, již představovala v roce 1921 založená Mongolská lidová revoluční strana (*Mongol Ardyn Chuvšgalt Nam*, MACHN),⁴ jež byla nadřizena a výrazně propojena se státní byrokracií. I v 80. letech zůstávala MACHN jedinou povolenou stranou, stát nadále kontroloval všechny aspekty veřejného života a především ve městech byl socialistický systém všudypřítomný (Kaplonski 2004: 112). Další oficiálně existující organizace nedisponovaly vůči MACHN autonomním postavením, což ilustruje např. vysoký počet členů MACHN ve vedení Mongolského revolučního svazu mládeže (*Mongolyn Chuvšgalt Dzalúčúdyn Evlel*, MChDE) (srov. Železný 1985: 131–132, Sanders 1987: 78–79).

Po celou dobu existence mongolského komunistického režimu existoval rovněž systém fyzické a psychické kontroly společnosti; podle mongolského politologa Batbayara (1996: 96–97) byl jedním z aspektů života pod vládou MACHN všeprostrupující „stav strachu“ vyvolávaný přítomností všemocné tajné policie, kontrolující všechny aspekty života.⁵ Sledované období (především druhá polovina 80. let) ale zdaleka nedosahovalo represivnosti těch předcházejících. Zatímco na konci 30. let zažilo Mongolsko vlnu masového teroru a sérii vykonstruovaných politických procesů, jejichž oběťmi se stali nejen opoziční skupiny, ale i nevinné osoby a nejvyšší straničtí a státní funkcionáři (srov. Dashpurev a Soni 1992: 27–52, Batbayar 1996: 49–54, Baabar 1999: 356–374, Kaplonski 2008), v dalším období nedosahovaly represe a čistky dřívější intenzity. Represivní podoba režimu, i když v umírněné podobě, tedy zůstala zachována, ale jejím cílem se stali především intelektuálové kritizující oficiální linii strany, zatímco lidé, kteří se neúčastnili opozičních aktivit, nebyli až na výjimky vystaveni nebezpečí represivních opatření.⁶ Nadále ale zůstala zachována úloha čistek uvnitř MACHN. Čistky ve stranickém aparátu sloužily jako důležitý nástroj, s jehož pomocí se dlouholetý generální tajemník ÚV MACHN Jumdzágin Cedenbal zbavoval možných soupeřů v boji o nejvyšší funkce a posiloval vlastní mocenskou pozici. Na rozdíl od konce 30. let ovšem přestali být političtí vězni odsuzováni k trestům smrti a hlavní způsob trestu představovalo vyhoštění do odlehklých oblastí země (srov. Dashpurev a Soni 1992: 55–79).

V důsledku eliminace buddhistické církve a šlechty na konci 30. let ve společnosti neexistoval výraznější alternativní zdroj opozičních sil a opoziční hnutí bylo velice slabé. Míra společenského pluralismu se výrazněji nezvýšila ani v 80. letech. Opozice téměř neexistovala, a i po prvních náznacích pohybu na neoficiální opoziční scéně, v samém závěru 80. let (viz níže), představovaly tyto zárodečné formace spíše debaťní kluby intelektuálů a dalších ekonomických a společenských elit než nositele reálné politické alternativy a hrozby režimu. Pluralita nebyla tolerována ani v dalších sférách společnosti. V médiích se první kriticky zaměřené reportáže vůči systémovým nedostatkům režimu začaly objevovat až v závěru 80. let. I nadále vzácná byla samizdatová literatura. Její výskyt se navíc omezoval na publikace v ruštině a mongolsky psaný samizdat nebyl k dispozici dříve než v polovině 80. let (Kaplonski 2004: 110). Petice a protestní prohlášení proti vládě se objevovaly pouze výjimečně, bez dopadu na většinu společnosti, a vyjadřování nesouhlasu zůstávalo i na konci 80. let doménou tzv. tvůrčí inteligence a části stranických špiček. Většina osob, považovaných v současnosti za disidenty, navíc patřila mezi členy establishmentu a jejich činnost se soustřeďovala spíše na kritiku partikulárních politik prosazovaných stranou než na aktivní opozici vůči socialismu jako takovému (Kaplonski 2004: 5). Této situaci napomáhalo i navenek monolitně působící postavení MACHN, výrazněji nenarušené ani střety uvnitř strany, v níž od druhé poloviny 80. let probíhal souboj o obsazení nejvyšších mocenských pozic (Dashpurev a Soni 1992: 78–79).

Pluralismus nebyl výrazněji rozvinut ani v ekonomické sféře. Ekonomika podléhala i v 80. letech přísnému centrálnímu řízení a plánování státu a její chod byl nadále vysoce závislý na pomoci SSSR. Soukromé vlastnictví bylo s výjimkou zemědělství, kde nedošlo k plné kolektivizaci (srov. Haggard 1969: 101–102, Heaton 1974–1975: 491, Železný 1985: 166, Atwood 2004: 115, 140), zakázáno, právní normy regulující chod ekonomiky téměř neexistovaly a chod ekonomiky řídila nomenklatura MACHN (Baabar 2000: 20). Mnoho nezměnilo ani reformy na konci 80. let, v rámci nichž byl položen důraz na finanční autonomii státních podniků (srov. Milne et al. 1991: 7–10). I přes reorganizační opatření v rámci ministerstev a dalších státních orgánů, zamýšlených k proměně ekonomické struktury řízení, zůstaly u moci nadále tytéž osoby (srov. Sanders 1989: 52, Sanders 1990: 65).

K nejvýraznější proměně v dimenzi pluralismu došlo v oblasti nástrojů potírání pluralismu. Odstranění generálního tajemníka ÚV MACHN J. Cedenbala v roce 1984 přineslo zastavení teroru spojeného s jeho více než třicetiletou vládou. Vedení MACHN dokázalo i nadále kontrolovat mocenské nástroje zaručující pokračování komunistického režimu, ale na druhé straně nedostatek silného lídra vedl ke vzniku několika skupin soupeřících o moc. Ty se, v důsledku častých střetů, soustředily především na vzájemné souboje a nedostatek jednoty mezi mongolskými lídry byl důležitým faktorem stojícím za poklesem míry teroru směřovaného vůči obyvatelstvu (Dashpuren a Soni 1992: 74, 79–80).⁷

2.2 Mentalita – ideologie

Z hlediska ideologie zdůrazňovala MACHN po celé období komunistického režimu jako vůdčí princip své politiky marxismus-leninismus. Za nástroj rozšiřování ideologie sloužily zejména masové organizace s povinným členstvím pod přímou kontrolou strany (srov. Haggard 1969: 98). Pronikání ideologie napomáhal i postupný rozvoj hromadných sdělovacích prostředků, poskytujících vládě možnost rozšiřovat ideologický apel na širší sektory populace. Ani v 80. letech nepřestávala ideologie plnit roli „posvátné knihy“, využívané MACHN v každodenní politice, a silný důraz na marxismus-leninismus kladl rovněž vzdělávací systém (Rossabi 2005: 161). Politický vliv státního aparátu prostupoval skrz naskrz celou zemí, a jako takový byl i pocítován (Ristaino 1991). Ideologie byla v Mongolsku všudypřítomná a režim požadoval po občanech opakované rituální veřejné stvrzování komunistické formy vlády označované za nejvyšší vývojové stadium v historii lidstva (Atwood 2004: 378). Podle Kaplonského ale nebyla všudypřítomná ideologie v žádném případě bezvýhradně přijímána a velká část obyvatel ji pouze akceptovala jako způsob, jakým věci fungují (Kaplonski 2005: 166). Socialistická ideologie nejen že nebyla dokonale interalizována, ale často byla dokonce okázale ignorována (Kaplonski 2001: 341).

Lidé úspěšně vzdorovali snaze o totální dominanci státem prosazované identity. Navzdory pokusům potlačit projevy tradičního mongolského nomádského způsobu života, probíhajícím od počátku 50. let, si lidé uchovali vlastní koncepcce (Kaplonski 2001: 336).⁸ Přetrvání mnoha nomádských kulturních determinant se odráželo rovněž v reakcích obyvatel na mnohé aspekty modernizace a industrializace (srov. Campi 1996: 93). Mezi důležitými faktory rezistence obyvatel proti totální dominanci, resp. plnému přijetí ideologie, je nutné zmínit jeden ze základních prvků mongolské kultury – všudypřítomné sociální síť. Ty sloužily nejen jako základní nástroj k zajišťování základních životních potřeb, důležitou roli sehrály rovněž ve

funkci přenosu neoficiálních historií, spojujících různé části mongolské společnosti a napomáhajících uchování tradičních znalostí (Kaplonski 2004: 32, 35, 110–115). Podobně nebyla úspěšná ani snaha MACHN o získání monopolu nad interpretací historie a právě existence neoficiální historie disponovala skrytým potenciálem stát se do budoucna základem opozičních koncepcí (srov. Kaplonski 2004: 12, 110–111).

Důvěra v ideologii jako zdroje legitimacy režimu navíc setrvale klesala, jak mezi představiteli vládnoucí elity, vědci a historiky, kde začalo na konci 80. let docházet k její otevřené kritice (srov. Sanders 1989: 46–49, Ginsburg 1999: 264), tak mezi běžnými občany. Zatímco generace narozená na počátku 20. století, která osobně zažila vznik státu a období masového teroru 30. let a byla svým původem většinou spojena s rurálním prostředím, zůstávala loajální k myšlenkám lidové revoluce a nepřestávala věřit v budoucnost socialismu, lidé narození ve 30. letech dodržovali socialistické hodnoty chování již pouze ze zvyku, a generace jejich dětí narozená v 50. letech, se zkušenostmi z univerzitního studia v zemích východního bloku a většinou urbánním původem, se už v ničem necítila být zavázána straně a její ideologii a stavěla se kriticky k celkovému vývoji (srov. Batbayar 1996: 97–98).

Přestože tedy kontakt Mongolska s marxismem-leninismem trval více než šedesát let, komunismus zde byl do velké míry přijat a používán především jako vnější, resp. cizí sociálně-politická konstrukce, a v každodenním životě místních společností zůstaly zachovány starobylé modely chování a jednání.⁹ Legitimita režimu tak de facto nespočívala na komunistické ideologii, ale byla odvozena především z odkazu na obnovení existence nezávislého mongolského státu v roce 1921. Příklon ke komunismu vyjadřoval snahu udržet si přízeň SSSR jako garanta přetrvání vlastní bezpečnosti vůči potenciálním nárokům Číny na mongolské území, s ohledem na hluboce zakořeněné předsudky Mongolů vůči Číně, již je tradičně připisována snaha o kolonizaci mongolského území a kulturní asimilaci čínským etnikem (srov. Hammond 1975: 114–115, Ginsburg 1999: 256), a současně si zajistit spojení garantujícího pokračující modernizaci a industrializaci mongolské společnosti, spojenou do velké míry s finanční, materiální a lidskou pomocí právě ze strany SSSR.

2.3 Depolitizace – mobilizace

Společenskému životu dominovaly v Mongolsku i v 80. letech režimem vytvořené „mobilizační vehikly“, jejichž členy byla z formálního hlediska většina populace (srov. Železný 1985: 131–135, Sanders 1987: 75–83). Nejdůležitější úkol masových organizací spočíval v zajištění toho, aby žádní obyvatelé, a především nečlenové strany, neunikli vystavení komunistické ideologii (DeGlopper 1991). Podpora režimu ze strany občanů se ale ve většině případů omezovala na účast na povinných rituálech, které sloužily jako manifestace loajality občanů vůči režimu. Podobně členství v MACHN vyjadřovalo, spíše než loajalitu k režimu, snahu o postup ve statusové hierarchii a profesní rozvoj, protože členství ve straně představovalo základní podmínku pro každého, kdo usiloval o postup na kariéřním žebříčku v jakémkoliv oboru (Batbayar 1996: 94–95). Analogicky členství a dobrý posudek v MChDE byly předpokladem pro přijetí do MACHN, jejíž členstvo dosáhlo v dubnu 1988 úroveň 89 588 osob, a každý jedenáctý dospělý mongolský občan tudíž vlastnil stranickou legitimaci (Ristaino 1991). Postupný pokles úsilí o mobilizaci lidových mas a pozvolný posun režimu na ose politické mobilizace – depolitizace směrem ke druhému z konců této osy potvrzovaly i zřetelné vytrácení

zápalu vlády ve snaze o kulturní transformaci společnosti. Zatímco po dovršení kolektivizace na počátku 60. let vláda usilovala o zlomení klanových a rodových vazeb a tradiční kultury, k čemuž měl přispět tlak vedení družstev na své členy a internátní školy pro děti pastevců, postupně došlo k poklesu vládního úsilí i v této oblasti (Atwood 2004: 116).

2.4 Typ vůdcovství

Proměnou prošel v 80. letech mongolský komunistický režim v dimenzi typu vůdcovství. V tomto ohledu představovalo výrazný mezník zasedání mimořádného pléna ÚV MACHN 23. 8. 1984. Na jednání, řízeném předsedou vlády Džambynem Batmönchem, padlo rozhodnutí, že dosavadní generální tajemník ÚV MACHN J. Cedenbal není, vzhledem ke svému zdravotnímu stavu, nadále schopen zastávat vysoké stranické a státní funkce.¹⁰ Cedenbal byl zbaven funkce generálního tajemníka,¹¹ členství v politbyru a na mimořádném zasedání parlamentu i funkce předsedy prezidia parlamentu (tj. hlavy státu). Novým generálním tajemníkem strany byl zvolen premiér Batmönch. Ten byl následně (12. prosince) zvolen předsedou prezidia parlamentu, načež odstoupil z premiérské funkce, v níž ho nahradil dosavadní místopředseda vlády Dumágín Sodnom, jenž se o den dříve stal členem politbyra (srov. Sanders 1985: 122–125). Nástup Batmöncha a Sodnoma do nejvyšších funkcí byl prvním signálem ukončení nehybnosti v obsazení vrcholných státních orgánů. To dokládá i „dobrovolné“ odstoupení dlouholetého člena politbyra a 1. místopředsedy vlády Damdindžavyna Majdara z jeho funkcí.¹² Batmönch a Sodnom byli zástupci mladší technicky orientované generace (Heaton 1986: 89) a rok 1984 tak znamenal dovršení vítězství byrokratického a státně technokratického typu vůdcovství nad charismatickým, ztělesňovaným J. Cedenbalem a jeho předchůdcem Chorlógínem Čojbalsanem.¹³

Proměna typu vůdcovství spojená se zvyšujícím se zájmem o ekonomické problémy a vzetím mladších technokratů ve stranické hierarchii nicméně započala již dříve a byla signalizována přesunem premiérské funkce z Cedenbala na Batmöncha v roce 1974 (srov. Heaton 1974–1975: 486–488, Atwood 2004: 36). Ani tyto proměny ale nedokázaly výrazněji zvýšit kompetitivitu uvnitř stranické elity. I přesto, že na 19. sjezdu MACHN v květnu 1986 bylo do ÚV zvoleno 35% nováčků (v případě kandidátů ÚV dosáhla tato hodnota dokonce 75%), což by naznačovalo posilování trendu vzestupu mladých technokratů a obecně nástup mladší generace funkcionářů (viz MACHN 1982: 159–165, MACHN 1987: 141–147), nelišila se obměna kádrů významněji oproti sjezdům v letech 1971, 1976 a 1981 (srov. Sanders 1987: 57) a v roce 1990 se tak polovina členů ÚV nacházela v důchodovém věku, třetina z nich byla členy ÚV nepřetržitě od roku 1965 (Atwood 2004: 381) a mongolský komunistický režim začínal vykazovat rysy postupné „gerontokratizace“.

2.5 Klasifikace režimu

Pokud přistoupíme ke klasifikaci, lze podle našeho názoru na základě výše předložené argumentace zařadit mongolský komunistický režim v období 80. let 20. století do kategorie posttotalitních režimů. V posttotalitních režimech (především ve zralém posttotalitarismu) se podle Linze a Stepana uplatňuje mnohem větší stupeň společenského pluralismu než v režimech totalitních, i nadále zde ovšem, na rozdíl od autoritativních režimů, nelze nalézt žádné

příznaky politického pluralismu. Vůdcové bývají více byrokratičtí a státně technokratičtí než charizmatičtí. Vybroušená vedoucí ideologie plní funkci „posvátné knihy“, vládcové ji však stále více považují za utopii v negativním slova smyslu, převážná část populace považuje oficiální kánon za povinný rituál a „paralelní společnost“ a „druhá kultura“ ji chápe jako „život ve lži“. Společenskému životu nepřestávají dominovat režimem vytvořené mobilizační vehikly, ačkoli již ztratily intenzitu svého působení. Účast na rituálech je dále všeobecně povinná, nemá však již entuziastický charakter (Lin a Stepan 1996: 42–51).

V případech přiřazení k některému ze subtypů posttotalitních režimů vystupují jako rozhodující kritéria pluralismus a charakter vůdcovství. Pluralismus nebyl připuštěn v politické oblasti, ale současně se výrazněji nerozvinul ani v ekonomické a sociální sféře. Přes jistou toleranci k oponentům zůstaly bezpečně zakonzervovány kontrolní mechanismy režimu, což v případě Mongolska jednoznačně vylučuje model zralého posttotalitarismu, charakteristický systémovými změnami směřujícími k nárůstu sociálního pluralismu a vzniku oficiální opozice, s jedinou výjimkou, již je zachování vedoucí role státostrany.

Závěrečná etapa mongolského komunistického režimu se tudíž nejvíce přibližovala ranému posttotalitarismu. Ten je blízký ideálnímu totalitarismu, ale odlišuje se od něj přinejmenším v jedné dimenzi – vzniku tlaku na vůdce uvnitř strany, který vůdci klade jistá omezení v jeho působení, v Mongolsku vyjádřená změnou na nejvyšším postu v roce 1984, po níž došlo k výraznému posunu režimu v dimenzi typu vůdcovství, a v důsledku následných sporů uvnitř nejvyššího vedení MACHN rovněž k proměně represivnosti režimu. Ani ve druhé polovině osmdesátých let nepřestala MACHN hrát dominantní roli ve společnosti. Vládnoucí elita nicméně začala více přihlížet názoru odborníků, zvláště ekonomů.¹⁴ I přesto zůstala společenská pluralita na nízké úrovni. Přes jistý nárůst konfliktů uvnitř vládnoucí elity nepřerostly tyto spory do otevřené podoby, signalizující možnost zesílení opozičních aktivit, přímo ohrožujících přetrvání komunistického panství. Samotný závěr režimu, kdy začaly narůstat kritické hlasy z řad vědců, umělců i strany samotné, naznačil možný přesun k modelu zamrzlého posttotalitarismu, pro nějž je typický vznik prostoru pro první kritiku režimu, při současném udržení veškerých mocenských a kontrolních mechanismů ze strany státu, neschopnost pružně reagovat na změněné podmínky a přítomnost geriatrických sklonů. Zánik režimu ale neposkytl čas k potvrzení posunu v tomto směru, a i rozsah a průběh těchto změn nepřekročil zárodečný stav. I v samém závěru 80. let tedy považujeme za adekvátní klasifikovat mongolský komunistický režim jako raný posttotalitarismus.

3. Teorie přechodů k demokracii a etapizace přechodových procesů

Přechodové procesy, k nimž došlo na konci 80. let 20. století v komunistických režimech sovětského bloku, bývají obecně řazeny do tzv. třetí vlny demokratizace, spolu s demokratickými procesy v některých zemích Latinské Ameriky, Asie a jižní Evropy, probíhajícími od počátku 70. let (srov. Huntington 1993: 21–26). Někteří autoři ovšem zdůrazňují zásadní odlišnosti mezi přechody v těchto oblastech. Podle Valerie Bunce a Michaela McFaula byl ústředním východiskem prací analyzujících tranzice v areálu jižní Evropy a Latinské Ameriky předpoklad, že hybatelem změn jsou elity a role veřejnosti je okrajová. Naproti tomu v případě odstraňování komunistických režimů byla míra mobilizace společnosti výraznější a masy

sehrály v tomto areálu významnou úlohu při iniciaci přechodů i následných procesech odstranění těchto režimů (srov. McFaul 2002: 220–225, Bunce 2003: 171–172).

Předkládaná studie se v rámci tranzitivního přístupu pokusí kriticky přistoupit právě k roli masové mobilizace v průběhu mongolského přechodu k demokracii. Podle Musílka (2008: 356) je to přitom právě přílišný důraz na jednání elit, který může vést ke zkrácenému uchopení procesu změny, a z tohoto důvodu je vhodné přistupovat k analýze tranzice způsobem umožňujícím spojit zachycení významu rozhodnutí elit a zároveň klást větší důraz na roli kolektivních aktérů. Z hlediska typologického určení mongolské tranzice bude použita typologie přechodů Samuela P. Huntingtona, vzhledem k tomu, že sám autor Mongolsko ve své práci zmiňuje. Alternativu k Huntingtonově typologii bude zastupovat typologie Terry Lynn Karl a Philippa Schmittera, jejíž hlavní předností je možnost zahrnutí rozdílných druhů aktérů (Musílek 2008: 353) a větší prostor pro klasifikaci, díky možnosti daný přechod zařadit na hranici některého z vymezených typů nebo dokonce mimo ně (Ženíšek 2006: 73–74).

3.1 Typologie přechodů k demokracii

Huntington přikládá v demokratizačním procesu klíčovou roli třem typům interakcí. Mezi vládou a opozicí, mezi reformátory a konzervativci ve vládě a mezi umírněnými a radikály v opozici. Tyto interakce sehrály podle Huntingtona klíčovou roli ve všech přechodech, důležitost jednotlivých interakcí a to, zda měly povahu spolupráce nebo konfliktu, ale byly rozhodujícími faktory pro klasifikaci jednotlivých případů. Transformace (*transformation*) proběhly v zemích, kde staré a převážně reformně naladěné vládní elity samy sehrály rozhodující roli v procesu likvidace nedemokratického režimu a nastolení demokracie. Přesun (*transplacement*) označuje demokratizaci na základě kooperace vládnoucí elity a opozice. Nahrazení (*replacement*) nastává v situaci, kdy ve vládě převažují konzervativci a reformátoři jsou slabí, a k demokratizaci dochází, poté co opozice zesílí natolik, že je schopna vládu svrhnout nebo se starý režim sám zhroutí (srov. Huntington 1993: 121–163).

Naproti tomu Karl a Schmitter považují za rozhodující pro typologické určení tranzice dvě proměnné. První zastupují aktéři tranzice a druhou strategie volené těmito aktéry. Horizontální osu tvoří strategie, pohybující se v kontinuu od multilaterálního kompromisu k jednostranně použité síle. Kontinuum vertikální osy směřuje od případů, kdy podnět k zahájení tranzice vyšel zdola od mas, k situacím, v nichž rozhodující roli sehrály stávající elity. Na základě kombinace těchto dvou os autoři vymezují čtyři typy přechodů: a) pakt (*pact*) vynucený elitami na základě kompromisu; b) vnucení (*imposition*) vynucené elitami na základě síly; c) reformu (*reform*) vynucenou masami na základě kompromisu; d) revoluci (*revolution*) vynucenou masami na základě síly (srov. Karl a Schmitter 1991: 274–275).

3.2 Etapizace přechodů k demokracii

Z hlediska tranzitologických studií je jedním z hlavních témat snaha o rozlišení jednotlivých etap, v nichž se tento proces odehrává. Na skutečnost, že průběh tranzice není statickým, ale naopak dynamickým procesem, upozornil Dankwart A. Rustow, který rozlišil tři fáze procesu transformační změny – přípravnou, rozhodující a uvykací. Rustow současně zdůraznil, že samotný proces demokratizace nemusí nutně vést k prosazení demokracie a pro výsledek tran-

zice a úspěšné ustavení demokracie není nezbytnou podmínkou počáteční shoda na vytvoření demokratického politického systému, ale pouze bezpodmínečná shoda nejdůležitějších aktérů na zachování stávající politické komunity (srov. Rustow 1999: 25–37).

Další z autorů, jenž se detailněji zabýval problematikou vnitřní dynamiky přechodových procesů, Adam Przeworski, vymezil tranzici jako sled fází liberalizace a demokratizace. Przeworski rozlišil několik druhů aktérů, jejichž strategie jednání mohou vyústit v několik odlišných variant vývoje. Liberalizace je počáteční fází přechodu a její základní charakteristikou je přítomnost institucí a struktur starého režimu a trvalá možnost restaurovat autoritářský režim. Fáze demokratizace, navazující na úspěšnou liberalizaci, začíná ve chvíli, kdy vznikají nová pravidla hry za účasti skupin stojících dříve mimo mocenskou sféru. Stejně jako ve fázi liberalizace i pro výsledek demokratizace jsou určující strategie jednotlivých aktérů ovlivňující konečný výsledek tranzitivního procesu, jehož výsledek v žádném případě nutně nevede k ustavení demokracie (srov. Przeworski 1992: 54–88).

4. Otevření mongolské tranzice

Společným rysem procesů ohraničujících počáteční fázi tranzice je, že „otevřít prostor ovládaný autoritářskou mocí reformám“ (Říchová 2000: 251). Przeworski zdůrazňuje mimořádnou důležitost signálů pro iniciaci těchto procesů (srov. Dvořáková a Kunc 1994: 60). V případě Mongolska lze za první, ale velice významný signál považovat nástup Michaila Gorbačova. Snaha urovnat vztahy s Čínou, v rámci níž Gorbačov v roce 1986 nabídl stažení části sovětských vojsk z Mongolska, vyvolala u mongolského vedení pouze neochotný souhlas (srov. Heaton 1987: 76, Jarret 1988: 78–81). Gorbačovova politika nevěšování se do vnitřní politiky sovětských satelitů a postupná přeměna formy sovětské rozvojové pomoci dala mongolským lídrům větší prostor pro provádění vlastní politiky, ale na druhé straně je nutná zaměřit pozornost na hledání „třetí síly“, garantující zachování bezpečnosti státu a pokračování modernizace podporované v minulosti rozsáhlými subvencemi ze strany SSSR a dalších zemí Rady vzájemné hospodářské pomoci (RVHP) (Ginsburg 1999: 250).

První náznaky reformního procesu v duchu Gorbačovovy perestrojky a glasnosti se v Mongolsku objevily na 19. sjezdu MACHN 28.–31. 5. 1986. Na sjezdu nedošlo ke změnám v rámci nejvyšší vládní hierarchie, nicméně generální tajemník strany D. Batmönch ve svém projevu před delegáty sjezdu poprvé otevřeně připustil potřebu reformy socialismu a krátce zmínil i otázku glasnosti (*il tod*). V obou případech ovšem Batmönchův projev zůstal uzavřen v socialistickém kontextu. Jednalo se především o kritiku chyb určitých fází socialismu a ne socialismu jako takového. Hlavní důraz byl kladen na zvýšení výkonnosti ekonomiky, termín přestavba (*örчлөн байгүлэлт*) nebyl na 19. sjezdu vůbec zmíněn (srov. Heaton 1987: 78–79, Jarret 1988: 84, Kaplonski 2004: 50–52).

Další posun v rozvoji politiky glasnosti se odehrál v roce 1988. Od počátku roku začala docházet k otevřeným diskusím mezi sociálními vědci a historiky, kdy mezi jinými např. vedoucí oddělení Institutu sociálních věd ÚV MACHN a tajemník Ústřední rady odborů Kinajajtyn Dzardychan otevřeně kritizoval dogmatickou interpretaci socialismu Cedenbalovy éry, již označil za viníka narůstajících sociálních problémů a faktor stojící za rozšířením byrokratického centralismu od 50. do 80. let (srov. Sanders 1989: 46–48).

K dalším milníkům otevření tranzice patřilo jednání pléna ÚV MACHN 21.–22. 12. 1988, kde bylo rozhodnuto rozšířit reformy do oblastí sociální politiky a historie. Za důkaz rozvíjející se glasnosti lze označit i kritiku socialistické minulosti, tzv. „Cedenbalismu“. Poprvé od svého sesazení byl bývalý generální tajemník ÚV MACHN J. Cedenbal nejvyššími místy označen za hlavního viníka sociálních a ekonomických problémů země, a z nich vyplývající stagnace. Politbyro MACHN volalo po odstranění „prázdných míst“ v mongolské historii. V první řadě přehodnocení Čojbalsanova kultu osobnosti a represí z 30. let, včetně likvidace klášterů. Politbyro současně iniciovalo ustavení komise zabývající se rehabilitací osob postižených represemi a v tisku se začaly objevovat dříve zatajované informace o mongolských lidech popravených ve 20. a 30. letech (srov. Sanders 1990: 59–60, Kaplonski 2004: 53). Ani nyní však nebyla politika glasnosti zamýšlena k přehodnocení veškeré historie, ale pouze k odsouzení největších excesů minulosti, které dle mínění MACHN svedly socialismus z cesty. I téma politických represí, jež se stalo hlavní oblastí, na niž byla zaměřena pozornost, bylo otevřeno pouze v limitované míře, vedeno snahou MACHN využít tohoto tématu při úsilí distancovat se od největších chyb minulosti. V žádném případě nešlo o odmítnutí socialismu jako takového a z toho důvodu by podle Kaplonského bylo chybou mluvit o tomto vývoji jako o „tání“ nebo zásadní změně politiky (srov. Kaplonski 2004: 53–55). Stejný názor zastává Sanders (1989: 53), podle něhož se mongolské vedení s ohledem na nedobrou socioekonomickou realitu snažilo využít politiku glasnosti jako bezpečnostního ventilu, zajišťujícího pokračující kontrolu nad médii.

V roce 1988 začalo také docházet k prvním pohybům na neoficiální opoziční scéně. Biofyzik Bat-Erdenín Batbajar uvedl do oběhu (pod pseudonymem Bábar) manifest *Nezapomeňme! Pokud zapomeneme, zhyneme!*, otevřeně kritizující sovětský expanzionismus v Mongolsku (Atwood 2004: 143). Do této doby lze datovat i vznik prvních opozičních skupin, složených převážně z mladých městských intelektuálů a studentů. První z nich představovala malá skupinka Nová generace (*Šine Ůe*) pod vedením vědce mongolské Akademie věd (*Šindžlech Uchány Akaděmi, AV*) Erdenín Bat-Ůla. Činnost této skupiny, jejíž hlavní aktivita se soustředila na vylepování plakátů kritizujících vládu, ale byla pouze epizodická a ustala poté, co byli její členové vyšetřováni ministerstvem veřejné bezpečnosti. Větší skupina pojmenovaná Klub mladých ekonomů vznikla v dubnu 1989 a byla především dějištěm diskusí spíše než určitých akcí. Setkání klubu pod vedením ekonomů Mendsajchany Enchsajchana a Davádordžina Ganbolda¹⁵ nezůstala stranou pozornosti tajné policie. Ta věděla o schůzkách klubu, stejně jako u dalších skupin, a monitorovala jejich aktivity pomocí infiltrace agenty tajné policie. Narůstající atmosféra perestrojky a glasnosti nicméně zabránila přímému zásahu vůči narůstající aktivitě těchto skupin (srov. Kaplonski 2004: 53–54, Rossabi 2005: 11). Lišily se i postoje vůči nim uvnitř MACHN. Zatímco ministr veřejné bezpečnosti Agvándžancangín Džamsrandžav nadále odmítal nechat prostor pro uznání neoficiálních organizací, umírněně vystupující intelektuál K. Dzardychan na sjezdu MChDE prohlásil, že neexistuje důvod k zákazu činnosti neoficiálních organizací (Sanders 1990: 61).

Na zahraničněpolitické konferenci na jaře 1989 přišli ministr zahraničí Cerenpilín Gombosüren a ministr zahraničního obchodu Punsalmágín Očirbat s nutností rozšířit spolupráci s rozvinutými západními zeměmi. Naproti tomu premiér D. Sodnom trval na prioritě obchodu se SSSR a zeměmi RVHP a varoval před přijímáním cizích (nepřátelských) názorů a pokusy podkopávat přátelství se SSSR (srov. Sanders 1990: 64). Podobně tajemník ÚV, člen politbyra

a místopředseda prezidia parlamentu Cerendašin Namsraj během celého roku 1989 zdůrazňoval životaschopnost socialismu, jeho dosud nerozvinutý potenciál a potřebu kontrolované reformy při aplikaci demokratických principů a politiky glasnosti (Sanders 1990: 61, Kaplonski 2004: 52). Skutečnost, že by chyby minulosti pocházely ze socialismu samotného, odmítl i generální tajemník D. Batmönch, podle něhož vznikly v důsledku pokřivení základních principů socialismu. Celá koncepce reforem prosazovaná nejvyšším vedením MACHN tak i nadále zůstávala „uvězněna“ v socialistickém rámci (Kaplonski 2004: 60).

Naproti tomu jeden z mála otevřených zastánců rozšíření reforem K. Dzardychan volal, v sérii článků uveřejněných ve stranickém magazínu *Život strany (Namyn Am'dral)*, po ukončení dogmatické interpretace marxismu-leninismu a monopolu MACHN a prosazoval reformy uvnitř strany, čímž demonstroval rostoucí touhu po změně a zvyšující se otevřenost debat. Narůstající otevřenost se projevila postupným nárůstem počtu tajných schůzek různých skupin studentů, učitelů a dalších osob na konci listopadu a počátku prosince 1989 (Ginsburg 1999: 264, Kaplonski 2004: 56).

Mezi důvody, proč došlo k otevření tranzice, je nutné zmínit i faktory související se sociální a ekonomickou sférou. Mongolští lídři čelili na konci 80. let vzrůstajícím obtížím při řešení ekonomických a sociálních problémů: nízké produktivitě práce, narůstající nezaměstnanosti, inflaci, nedostatku devizových rezerv a vyhlídkám snižující se pomoci (mongolský HDP byl v letech 1960–1990 z přibližně 30 % tvořen zahraniční ekonomickou pomocí). Těmto výzvám nedokázala vysoce rigidní a centrálně řízená ekonomika čelit a adekvátně na ně reagovat. Ve stejné době mongolští občané, stimulováni politikou glasnosti, zesilovali kritiku nedostatků, především špatných pracovních podmínek a neuspokojivé bytové situace, ale zatímco mladí projevovali znaky netrpělivosti, konzervativní vedení nejevilo ochotu k rychlejším a radikálnějších reformám (srov. Sanders 1990: 66). Přestože tedy vedení MACHN začalo ve druhé polovině 80. let podnikat první kroky zaměřené především na reformu ekonomiky a položilo základy reformnímu procesu, nepředstavovalo hlavního aktéra v iniciaci změny režimu (Kaplonski 2004: 50–51).

5. Přípravná fáze (10. 12. 1989 – 21. 1. 1990)

Počátek této etapy lze v Mongolsku vymezit 10. 12. 1989, kdy se u příležitosti Dne lidských práv (v den zasedání politbyra MACHN) v centru hlavního města Ulánbátaru uskutečnilo první veřejné shromáždění přibližně 300 mladých demonstrantů, kteří nesli transparenty požadující odstranění byrokratického útlaku, urychlení procesů přestavby a glasnosti, legalizaci politického pluralismu, úctu k lidským právům a svobodu tisku (srov. Kaplonski 2004: 57, Rossabi 2005: 2, 11). Na závěr demonstrace oznámili vědec E. Bat-Úl a novináři Cachjagin Elbegdordž a Süchbátaryn Amarsaná vznik Mongolského demokratického svazu (*Mongolyn Ardčilsan Cholbó*, MoACh). V čele MoACh stanul odborný asistent Mongolské státní univerzity (*Mongol Ulsyn Ich Surgúl'*, MSU) Sandžásürengin Dzorig a následující den začala pravidelná setkání MoACh. Druhé demonstrace MoACh svolané na 17. 12. se zúčastnilo již okolo 2000 protestantů, a po jejím skončení předložili vůdci MoACh petici vedení MACHN (srov. Heaton 1991: 50; Atwood 2004: 143, 621; Kaplonski 2004: 57; Rossabi 2005: 4–5, 11–12).¹⁶ Vznik MoACh jako zastřešující formace sdružující aktéry ochotné vystoupit proti

stávajícímu režimu tudíž v mongolském případě můžeme považovat za zahájení přípravné fáze. Pro zahájení přípravné fáze ovšem nepostačuje, že se objeví aktéři ochotní vystoupit proti režimu. Neméně důležitou podmínkou je jejich schopnost provádět koordinované akce a získat širší společenskou podporu pro prosazení svých cílů.

Mezi lidry MoACh panovalo od počátku vědomí, že bez rozšíření demokratických myšlenek mezi dělníky a pastevce napříč celou zemí nemůže být proces demokratizace úspěšný (Rossabi 2005: 5). Z tohoto důvodu vyslalo MoACh 22. 12. 1989 svého zástupce E. Bat-Úla do Erdenetu (druhého největšího mongolského města), kde se měl pokusit získat podporu pro myšlenky hnutí. Bat-Úl se v Erdenetu setkal s pracujícími obřího kombinátu na zpracování mědi a molybdenu, a ve svém vystoupení zdůraznil, že výměna vlády je ve společném zájmu všech obyvatel země. Bat-Úl dokázal v Erdenetu uspět a do Ulánbátaru přivázel dohodu, že MoACh vyśle své zástupce do dalších částí země, aby objasnili záměry hnutí a získali širší podporu (srov. Rossabi 2005: 13–14). Na konci roku 1989 stál před opozicí další úkol. Po vytvoření základního programu a nalezení spojenců po celé zemi potřebovali jasný plán a především strategii pro jeho uskutečnění. Vzhledem k tomu, že MoACh zahrnovalo širokou skupinu osob, jejichž názory v mnoha oblastech byly velice rozdílné, vznikl na konci prosince 1989 koordinační výbor MoACh, jehož hlavním úkolem se stalo řízení každodenních aktivit hnutí. V čele výboru stanul C. Elbegdordž, otevřený kritik vlády, ale především charizmatický řečník, schopný ve svých projevech osvětlit cíle hnutí širokým masám obyvatel, na rozdíl od většiny předních členů hnutí, pocházejících z rodin elity, pro něž představovala komunikace s masami jistý problém (Rossabi 2005: 14).

Pokračující aktivita opozice přinesla první plody a postupem času začalo docházet k nárůstu účastníků veřejných shromáždění. 14. 1. 1990 se v Leninově muzeu (kilometr od Süchbátarova náměstí, kde se nachází budovy vlády a parlamentu) uskutečnilo setkání zástupců MoACh z celé země a za přítomnosti přibližně 1 000 osob zde byla diskutována další výstavba hnutí (srov. Rossabi 2005: 14–15). Po jeho skončení uspořádali lídři MoACh před budovou protestní shromáždění (již třetí od počátku nového roku), na němž 5 000–10 000 demonstrantů volalo po odstranění neomezené moci MChN (Kaplonski 2004: 60–61). Rozšiřující se podporu cílům hnutí dokumentuje i spolupráce koordinačního výboru MoACh při přípravě sjezdu Mongolského svazu novinářů (*Mongolyn setgüldčín cholbó*, MSCh). Sjezd MSCh se konal 19. 1. a v průběhu jeho zasedání přijali delegáti sjezdu do názvu svazu slovo demokratický, což reflektovalo, že i novináři uznali potřebu reformy a zapojení do činnosti demokratického hnutí (Rossabi 2005: 15). Ve stejný den se zástupcům opozice podařilo dosáhnout dalšího úspěchu, poté co členové vlády přistoupili na setkání se zástupci MoACh v živém vysílání mongolského rozhlasu a televize. Následující den vyjádřila podporu reformnímu procesu i mongolská mládež. MChDE uspořádal 20. 1. před Leninovým muzeem vlastní demonstraci, na níž se přihlásil k požadavkům MoACh, a volal po urychlení tempa změn (Kaplonski 2004: 61).

Nejvýznamnější akcí MoACh, a de facto vyvrcholení přípravné fáze, představovala demonstrace svolaná na 21. 1. Shromáždění a jeho průběh bylo dobře organizováno a zúčastnilo se ho až 20 000 demonstrantů ze všech částí země a všech společenských skupin (srov. Kaplonski 2004: 61, Rossabi 2005: 15–16). Požadavky MoACh byly ostřejší definovány a zahrnovaly institucionální a ústavní změny, což výrazně zvýšilo konfrontační povahu shromáždění. Význam demonstrace posílilo, že se jednalo o první veřejné shromáždění poté, co samospráva

v Ulánbátaru zakázala pořádání demonstrací v centru hlavního města, a v tomto ohledu představovalo svolání demonstrace jasný akt vzdoru (Kaplonski 2004: 61).

Demonstraci z 21. 1. tak lze označit jako přelom mezi přípravnou a rozhodující fází mongolské tranzice. Komunistické vedení, v jehož řadách probíhal souboj mezi táborem otevřeným jednání s opozicí a zastánci silového řešení, bylo konfrontováno s narůstajícím počtem demonstrantů a sympatizantů MoACh, a v této situaci zavrhl možnost násilné konfrontace a zvolilo taktiku vyjednávání.¹⁷ Tímto krokem MACHN de facto oficiálně uznala postavení opozice a v rámci nyní zřetelně vymezených táborů byl učiněn první krok části obou táborů institucionalizovat některé demokratické procedury řešení konfliktů. Přelom přípravné a rozhodující fáze tudíž, v mongolském případě, vymezuje (za použití Przeworského terminologie) počátek liberalizace, tj. procesu, který je spojen s rozštěpením dosavadní mocenské sféry a otevřením prostoru ovládaného autoritativní mocí reformám.

Příznačné pro tuto, a současně i následující, etapu mongolské tranzice byla nezakotvenost antiautoritářského hnutí, postrádajícího osobu všeobecně považovanou za jeho nezpochybnitelného vůdce (Fish 2001: 335). Nejbliže se obsazení této pozice přibližoval vůdce MoACh S. Dzorig. Do okruhu nejužšího vedení patřili rovněž C. Elbegdordž, E. Bat-Úl, D. Ganbold, B.-E. Batbajar, Gongordžavyn Bošigt,¹⁸ a ředitel Matematického institutu AV Radnásümbere-lín Gončigdordž. Vůdci opozičního hnutí od počátku demonstrací veřejně zdůrazňovali princip nenásilí – plán násilného řešení předložený jedním z mála zastánců tvrdého postupu vůči režimu, editorem a korespondentem listu *Novosti Mongolii* Cagándarínem Enchtüvšinem, byl odmítnut hned na počátku demonstrací (Fish 1998: 129, Ginsburg 1999: 257). Představitelé opozice opakovaně zdůraznili ochotu spolupracovat na reformách s lidry MACHN. Na počátku se jednalo především o rychlost a hloubku reformy (Kaplonski 2004: 59). Lídři opozice v prvních fázích vůbec neuvažovali o přímém převzetí moci a soustředili se na požadavek svobodných voleb (srov. Rossabi 2005: 24–27).

Z hlediska sociálního složení zástupců antiutoritářské fronty patřila převážná většina jeho předních členů k příslušníkům mladších elit, často působících na univerzitách nebo na nižších pozicích vládní administrativy, kteří měli podobné formativní zkušenosti získané v průběhu studia v SSSR a dalších zemích východního bloku jako členové vyšších pater stranické a byrokratické hierarchie (srov. Ginsburg 1999: 258–276).¹⁹ I v případě mongolské tranzice se potvrdilo, že během přípravné fáze nemusí členové antiautoritářského hnutí nutně sdílet společnou touhu po budování demokracie, jediné, co musí sdílet, je shoda v otázce nespokojenosti se stávajícím režimem. V Mongolsku demokratická opozice v počátečních fázích charakterizovala své cíle i nadále v termínech socialismu, což bylo podle Kaplonského (2004: 52) pravděpodobně dáno tím, že sami nepředvídali možný výsledek protestů. Nespokojenost se stávajícím režimem zakryla v průběhu přípravné fáze i zásadní, ale prozatím skrytý rozpor mezi zastánci tržní ekonomiky a těmi, kdo chtěli zachovat v co nejvyšší možné míře výhody stávajícího sociálního systému (Rossabi 2005: 5).

6. Rozhodující fáze (22. 1. 1990 – 29. 7. 1990)

Přechod od přípravné k rozhodující fázi přechodu ohraničuje dohoda nebo série dohod vyjadřující vzájemný respekt obou dosud antagonistických stran. Dále panují rozpory v základních

cílech transformace a procedurách jejich prosazení. Zásadní otázkou zůstává, zda jsou jednotliví aktéři ochotni uskutečnit kroky směrem k etablování demokratických procedur. Tato fáze začíná v Mongolsku poté, co mluvčí vlády 22. 1. oznamuje, že je vláda připravena spolupracovat s opozicí a zaručit svobodu projevu a shromažďování. Ve stejný den vyhláší ministerstvo obrany, že nepoužije proti demonstrantům sílu, a i přes dřívější jednání vlády s opozicí až v tuto chvíli došlo de facto k oficiálnímu uznání opozice; převládá tedy tzv. uvážlivý konsenzus – ochota k jednání a hledání shod, které by alespoň částečně uspokojily všechny zúčastněné.²⁰ Na počátku února potvrzuje generální tajemník ÚV MACHN D. Batmönch, že bude zahájeno vyjednávání mezi MACHN a MoACh, přislíbené vládou 22. 1., a v následujících dnech se odehrála série kulatých stolů, v rámci nichž byla poprvé diskutována otázka svobodných voleb a navržen dubnový termín jejich konání (Kaplonski 2004: 65).

Strategie MACHN byla v tomto okamžiku charakteristická „zdržovací“ taktikou a celý průběh této fáze byl ve znamení nestability a zvratů, představujících potenciální nebezpečí, že se zastaví liberalizace a dojde k restauraci autoritářského režimu. Navzdory probíhajícím rozhovorům u kulatého stolu přišel premiér D. Sodnom s návrhem reforem rozložených do pěti let, a odmítl existenci ekonomické a politické krize (srov. Heaton 1991: 50–51). I nadále byly jak vláda, tak parlament vnitřně rozděleny ve způsobu jednání s opozicí a rozhovory uvízly na mrtvém bodě poté, co vláda přislíbila pouze mírné reformy (Rossabi 2005: 16).

Debaty u kulatého stolu a zveřejnění dubnového data voleb ovšem vnesly pohyb i do dosud poměrně pevného opozičního tábora, a ve druhé polovině února se objevily první náznaky nastupující fragmentace. 16. 2. založilo jedno z křídel demokratického hnutí pod vedením D. Ganbolda Mongolskou národní pokrokovou stranu (*Mongolyn Ündesnij Devšilt Nam*, MÜDN), o dva dny později (18. 2.) oznámil na kongresu MoACh E. Bat-Úl založení Mongolské demokratické strany (*Mongolyn Ardčilsan Nam*, MoAN) a konečně 2. 3. vyhlásil vůdce Sociálnědemokratického hnutí (*Ardčilsan Socialist Chödölgön*, ASCh) B.-E. Batbajar založení Mongolské sociálně demokratické strany (*Mongolyn Social Demokrat Nam*, MSDN) (Atwood 2004: 143, Kaplonski 2004: 68).²¹

I přes zakládání politických stran a pokračující rozhovory mezi zástupci opozice a lídry MACHN, nevyhověla vláda žádnému z požadavků demokratického hnutí. Taktika předkládání petic a setkání se členy parlamentu se ukázala jako neúčinná a sám D. Batmönch brzy ustal s otevřenými projevy sympatií vůči vznikajícím opozičním subjektům. Požadavky na změny ale zdržovací taktika nedokázala zastavit. 24. 2. se na půdě MSU uskutečnilo setkání zástupců MChDE, kde studenti opakovaně vyjádřili podporu programu MoACh. Ve stejné době vyšlo první číslo magazínu *Nové zrcadlo* (*Šine Tol'*), prvního nezávislého periodika od roku 1921, a každá z nově se formujících politických stran začala s vydáváním vlastních tiskovin (Atwood 2004: 143, Kaplonski 2004: 65–66, Rossabi 2005: 16–17).

Vzhledem k neochotě komunistického vedení k výraznějším ústupkům se rozhodli opoziční předáci svolat společný mítink k podpoře svých požadavků. Demonstrace svolaná pod názvem „Čtyři síly“ (*Dörvön Chüčínchen*)²² se konala 4. 3. a zúčastnily se jí desetitisíce, podle některých zdrojů (Atwood 2004: 143) až 100 000 účastníků. Mezi hlavní požadavky protestujících patřilo odstoupení politbyra MACHN, oddělení strany a státu a vytvoření prozatímního parlamentu s rovnou participací všech politických skupin, odpověď komunistického vedení měla být zveřejněna nejpozději do 7. 3. ve vysílání mongolského rozhlasu a televize. Několik opozičních předáků navíc dalo najevo úmysl zahájit hladovku, trvající do doby odstoupení

politbyra (srov. Heaton 1991: 51, Kaplonski 2004: 66, Rossabi 2005: 19). Jednání politbyra, probíhající ve stejný den, ale znovu poskytlo opozici pouze nedostatečné naděje. S konečnou odpovědí MACHN předstoupil člen politbyra, tajemník ÚV a místopředseda prezidia parlamentu C. Namsraj. Namsrajův projev byl vysílán rozhlasem a televizí ve večerních hodinách 6. 3. a opakovaně v ranních hodinách 7. 3. Ani tato odpověď nepřinesla splnění požadavků opozice a 7. 3. ve 14.00 porušilo deset mužů vládní zákaz nošení tradičních mongolských oděvů (*dél*) a zahájilo hladovku na Süchbátarově náměstí.²³ Na podporu účastníků hladovky vystoupili i dělníci v dalších městech. V den zahájení hladovky vyhlásilo několik stovek dělníků v Erdenetu hodinovou stávkou, k níž se připojili dělníci v Darchanu, Mörönu a dalších městech. Ve stejné době vyzval Mongolský svaz studentů (*Mongolyn Ojútyn Evlel*, MOE) studenty ke stávce a klášter Gandan (jediný v té době fungující v zemi) poslal, i přes výhrady hlavy kláštera, několik mnichů na Süchbátarovo náměstí k podpoře účastníků hladovky (srov. Kaplonski 2004: 66, Rossabi 2005: 18–20).

Tuto fázi mongolské tranzice se nabízí analyzovat detailněji pomocí Przeworského modelu liberalizace. Počátek liberalizace, který je spojen s rozštěpením dosavadní mocenské sféry a otevřením prostoru ovládaného autoritativní mocí reformám, lze v Mongolsku vymezit koncem ledna, kdy začalo docházet k názorovému štěpení uvnitř MACHN a soupeření o moc mezi jednotlivými frakcemi. Samotný generální tajemník ÚV MACHN D. Batmönch se jevil přístupný reformám, nicméně musel brát ohled na konzervativní síly uvnitř strany (Kaplonski 2004: 59). Ty představovali zastánci tzv. tvrdé linie, zastupovaní mezi jinými druhým a třetím mužem mongolské vládní hierarchie, členy politbyra premiérem D. Sodnomem a ministrem financí D. Molomdžamcem. Rozštěpení vládnoucí elity na počátku liberalizace společnosti signalizuje, že se politický prostor může otevřít i pro další skupiny. Vznik autonomních opozičních formací navíc umožňuje, aby se část autoritářské elity pokusila navázat spolupráci s opozicí v boji proti zastáncům tvrdé linie. V případě mongolské tranzice sehrál důležitou roli postoj opozičních skupin. Ty od počátku prosazovaly princip nenásilného řešení a opakovaně zdůraznily ochotu spolupracovat na reformách s lidry MACHN. I v průběhu protestní hladovky její účastníci odmítli návrh C. Enchtüvšina postavit do předpokládané trasy tanků a obrněných vozů, jež by MACHN mohla vyslat proti demonstrantům, ženy a děti, s úmyslem získat nové sympatizanty v případě jejich zranění nebo usmrcení (Bat-Uul 2008). Oddělení se liberalizátorů od zastánců tvrdé linie lze na druhé straně demonstrovat účastí 1. místopředsedy vlády Dašina Bjambasürena,²⁴ ministra zahraničního obchodu P. Očirbata a K. Dzardychana na 1. kongresu MoACh 18. 2. 1990 (Kaplonski 2004: 66).

Otevření liberalizace spojené s konáním kulatých stolů podnítilo organizování autonomních skupin občanské společnosti, jež vyústilo ve fragmentaci opozice a zakládání prvních politických stran. V mongolském případě nebyli v důsledku pokračujícího se organizování předáci opozičních skupin kooptováni do mocenských struktur nedemokratického režimu. To vyloučilo možnost vzniku rozšířené diktatury a postavilo liberalizátory před poslední volbu; použít k potlačení pokračujících demonstrací represe, jejichž úspěch by vedl k ustavení zúžené diktatury, resp. neúspěch k povstání, nebo se spojit s reformátory a pokračovat k přechodu k demokracii.

V situaci, kdy MACHN čelila hladovce opozičních vůdců, byla první reakcí komunistických vůdců snaha přesvědčit účastníky hladovky k jejímu ukončení. Poté, co tento pokus selhal, změnila MACHN taktiku a 8. 3. vyslala zástupce umírněného křídla a jednoho z liberalizátorů 1. místopředsedu vlády D. Bjambasürena, k jednání se zástupci protestantů. Bjambasüren

nabídl opozici setkání u kulatého stolu. Rozhovory byly živě přenášeny televizí, ale znovu skončily patem. Mezitím došlo k dramatickému nárůstu počtu demonstrantů na Sūchbátarově náměstí. Dav demonstrujících obsáhl až 90 000 osob, přičemž organizátoři ztratili do jisté míry nad davem kontrolu a na několika místech začalo docházet k výtržnostem. V atmosféře narůstajících nepokojů se politbyro MACHN rozhodlo jednat a došlo k rozhodujícímu střetu mezi zastánci tvrdé linie a liberalizátory. Zastánci tvrdé linie – především osoby spjaté s kariérami postupem za vlád mongolských vůdců Čojbalsana a Cedenbala – mezi nimiž zastával vůdčí postavení člen politbyra a ministr financí D. Molomdžamc, prosazovali povolání armády a policie k rozehnání demonstrantů. Naproti tomu liberalizátoři se obávali vzniku chaosu a prosazovali smírné řešení. V situaci vzestupu lidové mobilizace převážil uvnitř komunistického vedení názor liberalizátorů a MACHN se rozhodla ustoupit požadavkům opozice, tj. spojit se s reformátory z občanské společnosti, a tím de facto pokračovat v přechodu do fáze demokratizace.

Mezi nejdůležitější důvody, vedoucí zástupce tvrdé linie k tomu, aby se stáhli, patřilo jednak naléhání sovětského vedení na mírové řešení situace, ale především obava, že by armáda mohla odmítnout zasáhnout proti demonstrantům a připojit se na jejich stranu. MACHN navíc předpokládala, že se jedná o dočasný ústupek a strana disponuje před opozicí značnými výhodami ve volbách (srov. Ginsburg 1999: 256–257, Kaplonski 204: 67, Rossabi 2005: 21–23). Ztráta kontroly nad armádou je přitom, jak uvádí Brooker, rozhodujícím „negativním“ faktorem, který může anulovat stranické možnosti uchování moci, přičemž současně působí další faktor podporující úmysl strany vzdát se moci – volební alternativa, a to především v situaci, kdy si je strana dostatečně jistá svým úspěchem (Brooker 2000: 219–220). Oba tyto faktory situace v Mongolsku splňovala. Je však nutné zmínit ještě jeden faktor. Tvrdý zásah vůči demonstrantům ve stylu reakce čínských komunistů na pekingském náměstí Nebeského klidu, prosazovaný zastánci tvrdé linie, za situace, kdy sovětské vedení volalo po smírném řešení, do velké míry vylučovalo, že by MACHN tímto krokem spojila svůj budoucí osud s Čínou, což bylo s ohledem na tradičně protičínské klima, panující v mongolské společnosti, obtížně obhajitelné rozhodnutí (srov. Ginsburg 1999: 256–257).

Den po vítězství liberalizátorů z řad vládnoucí elity dochází v ranních hodinách 9. 3. k dohodě mezi MACHN a demonstranty. Ve stejný den předstupuje D. Batmönch před národ a v projevu, přenášeném rozhlasem a televizí, oznamuje výsledný kompromis dosažený mezi vládou a opozicí, ochotu odstoupit z funkce generálního tajemníka ÚV MACHN, stejně jako připravenost celého politbyra rezignovat na své funkce, jež nicméně podmínil schválením pléna ÚV MACHN (znění dohody ovšem neobsahovalo slib okamžité rezignace politbyra ani parlamentu, a otázku změny v jejich vedení svěřovalo do rukou nadcházejících schůzí těchto orgánů). MoACH následně veřejně vyhláší konec hladovky a vyzývá k ukončení demonstrací. Ve stejné době vedení MACHN rehabilituje několik prominentních osob ze socialistické éry ve snaze udržet alespoň část podpory veřejnosti a konečně 12.–14. 3. se schází plénum ÚV MACHN, kde dochází k rezignaci politbyra a D. Batmönch plní svůj slib a vzdává se funkce generálního tajemníka ÚV MACHN (srov. Atwood 2004: 143, Kaplonski 2004: 67, Rossabi 2005: 11–23).

Z hlediska dokončení tranzice se jako zásadní jeví hloubka následných změn. Na základě dohod mezi liberalizátory z MACHN a umírněnými z opozice schvaluje parlament 12. 3. vypuštění čl. 82 Ústavy, zaručujícího vládu jedné strany. Pokračují změny uvnitř MACHN. 15. 3. se schází mimořádné plénum ÚV MACHN s úmyslem zvolit nové vedení. Generálním

tajemníkem ÚV MACHN je zvolen člen ÚV Gombodžavyn Očirbat (v posledních dvou letech zástupce MACHN v redakci *Otázek míru a socialismu* v Praze), dalšími členy politbyra se stávají tajemník ÚV Njamyn Mišigdordž, ministr zahraničí C. Gombosüren, šéfredaktor mongolské *Pravdy (Ünen)* Lodongín Tüdev a předseda ústřední revizní komise Cevéndžavyn Öld. 21. 3. rezignuje D. Batmönch na post předsedy prezidia parlamentu a demisi podává i premiér D. Sodnom. Na jejich místa jsou zvoleni klíčoví zástupci liberalizátorů. P. Očirbat se stává předsedou prezidia parlamentu, Šaravyn Gungádordž předsedou vlády,²⁵ K. Dzardychan místopředsedou vlády a D. Bjambasüren zůstává v pozici 1. místopředsedy vlády.

Ve svém modelu liberalizace Przeworski zdůrazňuje, že otevření mocenské sféry a její vnitřní rozštěpení s sebou nese nestabilitu a charakteristickým rysem liberalizace je trvalá možnost restaurovat autoritářský režim v důsledku přítomnosti institucí a struktur starého režimu. Podobný scénář vývoje, otevírající možnost zvratu, se nevyhnul ani Mongolsku. Napětí mezi vládou a opozicí se zvýšilo 7. 4., když parlament, těsně před mimořádným sjezdem MACHN (10.–13. 4.),²⁶ vydal nařízení stanovující pro organizátory protestů sedmidenní oznamovací povinnost, spolu s nutností podat informace o osobách organizátorů, jejich úmyslech a časovém harmonogramu demonstrací (srov. Kaplonski 2004: 69).

24. 4. odpověděla MoACH požadavkem adresovaným vládě a parlamentu na zrušení oznamovací povinnosti organizátorů demonstrací a opětovnými návrhy na zřízení provizorního parlamentu, oddělení strany od státu a vyklizení vládní budovy MACHN a její poskytnutí pro potřeby MoACH (Kaplonski 2004: 69). Po těchto požadavcích obvinila 27. 4. vláda opozici z kriminálních aktivit proti státu a společenskému řádu a předseda ÚV MACHN G. Očirbat v tisku prohlásil, že i přesto, že MACHN učinila v minulosti chyby, nepropadne, jako se to stalo východoevropským komunistickým stranám. 28. 4. svolávají opoziční strany společnou demonstraci s úmyslem donutit MACHN, aby se vzdala výhod v přístupu ke státním finančním prostředkům, médiím a kontrole vládního aparátu. V průběhu masových protestů, za účasti 30 000 až 50 000 demonstrantů, dochází i přes varování opozičních předáků k příležitostným násilnostem a vláda se rozhoduje povolát armádu k zajištění pořádku. K ostrému střetu mezi vládou a davem protestantů nedochází pouze díky výzvám organizátorů k zachování pořádku, v čemž sehrává rozhodující roli lídr MoACH S. Dzorig, jemuž se daří uklidnit rozvášněný dav. Následující den vydává vláda Chövsgölského kraje příkaz k zatčení organizátorů protestů. Nejistota na obou stranách se snižuje až 30. 4., poté co MACHN souhlasí se setkáním s opozičními stranami. Uklidnění situace potvrzuje i průběh jednání, na němž dochází k dohodě na volebním zákoně. 4. 5. ruší parlament v Ulánbátaru rozhodnutí provinční vlády o zatčení opozičních předáků, 10. 5. schvaluje parlament změnu Ústavy (za přítomnosti předsedy prezidia parlamentu P. Očirbata, který se 6. 5. vzhledem k vyhocení situace předčasně vrátil z oficiální cesty do Číny) umožňující legální existenci politických stran a konání svobodných voleb a po tomto rozhodnutí opoziční subjekty vyzývají k ukončení demonstrací a obě strany obracejí svoji pozornost na nadcházející svobodné volby (srov. Heaton 1991: 51–52, Atwood 2004: 144, Kaplonski 2004: 69–70, Rossabi 2005: 23–24).

Toto období tedy bylo charakteristické nestabilitou a trvajícím přítomností institucí starého režimu, nadále kontrolovaných reprezentanty autoritářského bloku, i když ve zvyšující se míře zástupci liberalizátorů. Vliv opozičních představitelů na proces změn se výrazněji nezvyšoval a byl nadále soustředěn především na otázku svobodných voleb. V Przeworského terminologii se tak i přes jisté náznaky demokratizace (snaha o zajištění svobodných voleb

jako způsobu, jak se vyvázat z autoritářského režimu, a postupnou diferenciaci demokratického hnutí) nadále jednalo spíše o pokračující proces liberalizace.

7. Uvykací fáze

Pro konečný výsledek transformační změny je podstatné, kdy dojde k rozšíření demokratických mechanismů řešení konfliktů ze sféry politické do občanské. K tomuto procesu dochází právě v uvykací fázi. Tuto fázi zahájily v Mongolsku parlamentní volby. Ty se konaly 29. 7. 1990 a poslání zakladatelských voleb – legitimovat některé cesty vývoje a jiné uzavřít – tyto volby nenaplnily. MACHN dokázala v souboji s řadou opozičních stran drtivě zvítězit, čemuž napomohlo relativně krátké období volební kampaně, během níž si opoziční formace nedokázaly vybudovat silnější zastoupení ve venkovských oblastech, nadreprezentovaných při přepočtu hlasů na mandáty. Největším soupeřem opozice se nicméně stala ona sama. Na rozdíl od demokratizujících se zemí východní Evropy, kde proti bývalým státostranám stanuly ve volbách silné souborné formace, zastupující převážnou část opozičních skupin, v Mongolsku došlo k naprosté fragmentaci demokratického hnutí a opoziční skupiny byly ve volbách reprezentovány několika politickými stranami (srov. Atwood 2004: 144, Rossabi 2005: 25–28, Maškarinec 2007: 47–48). Výsledek voleb tudíž ponechal otevřené všechny možnosti vývoje, včetně regrese k jiné formě nedemokratického režimu. Volby nejenže nerozhodly o konkrétní podobě další cesty k budování demokratického politického systému, ale současně ani o formě ekonomické transformace.²⁷

8. Typologické určení mongolské tranzice

Podstatným rysem mongolské tranzice bylo, že k její iniciaci nedošlo zevnitř autoritářského režimu ani spontánní mobilizací mas. Iniciátorem byli příslušníci mladší elity s privilegovaným statutem, kteří dokázali mobilizovat masy a s jejich přispěním otevřít liberalizační fázi tranzice. Toto konstatování umožňuje vyloučit Huntingtonův typ transformace, v němž staré vládní elity samy sehrály rozhodující roli v procesu likvidace nedemokratického režimu. Sám Huntington usuzoval, že mongolský přechod typově směřuje k přesunu, tj. demokratizaci na základě kooperace vládnoucí elity a opozice v důsledku přibližné rovnováhy mezi reformátory a konzervativci uvnitř autoritářského bloku. Ke konečné dohodě mezi oběma bloky dochází poté, co si obě strany uvědomí, že nejsou schopny unilaterálně prosadit pouze své cíle, a uznají nutnost kooperace s druhou stranou.

V mongolském případě lze identifikovat prvky přesunu. Jednalo se zejména o rozdělení autoritářského bloku na zastánce tvrdé linie a reformátory. Nepominutelných bylo rovněž několik kol kulatých stolů mezi zástupci vlády a opozice. Problematickým bodem Huntingtonova zařazení je však rozhodující mechanismus přesunu – vyjednávání jako rozhodující strategie obou aktérů. I přes existující strategii kompromisu mezi vládou a opozicí nepřinesly rozhovory mezi oběma bloky výraznější výsledky a k ústupkům ze strany autoritářského režimu docházelo vždy až po výrazné mobilizaci mas, po níž vždy následovalo „ochladnutí“ reformního zápalu MACHN až do dalšího vzestupu aktivity veřejnosti.

Můžeme tedy konstatovat, že ústupky režimu nepramenily z vyjednávání, MACHN musela být ke každému ústupku dotlačena mobilizací mas, během nichž desetitisíce protestujících volaly po ukončení vlády jedné strany. V těchto okamžicích byl režim nucen ustoupit požadavkům demokratického hnutí, přičemž jedním z faktorů stojícím za těmito ústupky byla obava, že by armáda mohla odmítnout zasáhnout proti demonstrantům. V těchto situacích tudíž mongolský přechod nepostrádal prvky typu nahrazení, k němuž dochází poté, co opozice zesílí natolik, že je schopna vládu svrhnout. V Mongolsku byli iniciátoři změn podporováni mobilizovanými masami a teprve jejich vystoupení bylo pro zástupce komunistického režimu důvodem k opětovnému návratu k vyjednávání jako hlavnímu mechanismu přechodu. Skutečnost, že v průběhu mongolské tranzice lze identifikovat střídání mechanismů typických pro odlišné typy přechodů, nás vede k tomu zvážit, zda by vhodnějším teoretickým rámcem pro její klasifikaci nebyla typologie T. L. Karl a P. Schmittera.

Pokud se zaměříme na horizontální osu vymezující strategii přechodu, lze konstatovat, že převládající strategii mongolské tranzice zastupoval multilaterální kompromis. Strategii kompromisu podle našeho názoru neodporují ani opozičními předáky využitě akty podpůrné mobilizace. Lídři opozice nikdy nepřistoupili k taktice využití mobilizace k silovému řešení, svým působením naopak nejednou sehráli rozhodující úlohu v uklidnění rozvášněného davu. K využití síly na druhé straně nesáhla ani vláda. Povolání armády v průběhu dubnových demonstrací, poté, co se část protestantů vymkla kontrole opozičních předáků, bylo vedeno spíše snahou předejít možné konfrontaci s nepředvídatelnými důsledky než záměrem potlačit opoziční hnutí jako takové, a v tomto duchu byl tento krok chápán i opozičními lídry.

Z hlediska druhého kritéria – typu aktérů, od nichž vychází podnět k zahájení tranzice, představuje mongolská tranzice hraniční případ. K její iniciaci nedošlo zevnitř autoritářského režimu, ale současně ani spontánní mobilizací mas. Iniciátorem byli příslušníci mladší elity, kteří dokázali mobilizovat masy. Na druhé straně to byla právě lidová mobilizace, díky níž dokázaly opoziční skupiny prosadit své požadavky. Vysoký stupeň mobilizace navíc stál za přelomovými momenty přechodu, po nichž lídři MACHN přistupovali na jednání se zástupci opozice a částečně i na jejich požadavky. Přestože by tedy konání kulatých stolů mezi zástupci autoritářského režimu a předáky opozičních hnutí mohlo svádět zařadit z hlediska aktérů mongolskou tranzici do horní části schématu, skutečnost, že za zásadními okamžiky mongolské tranzice stála lidová mobilizace a masové demonstrace, nás i přes důležitost, již bezpochyby měly rozhovory mezi vládními a opozičními skupinami, především z hlediska rozšíření vzájemné důvěry mezi oběma tábory, vede k zařazení mezi tranzice, jež byly v rozhodující míře vedeny a hnány kupředu masami. A to i přesto, že jsme si vědomi, že se v tomto případě Mongolsko pohybuje na horní hranici spodního čtverce vertikální osy.

Závěrečné rozhodnutí o typu mongolské tranzice nás na základě kombinace multilaterálního kompromisu (jako strategie tranzice) a role mas (jako určujícího aktéra stojícího za hlavními milníky tranzice) vede k zařazení mongolského přechodu k typu reforma, i když si uvědomujeme, že toto zařazení není v oblasti vertikální osy bez možných námitek. Umístění mongolské tranzice na vertikální ose osciluje mezi paktem a reformou, avšak skutečnost, že zástupci autoritářského režimu ustupovali požadavkům opozice pouze v situacích, kdy stáli tváří v tvář masové mobilizaci, spíše než po vzájemných jednáních, je podle našeho názoru tak zásadním argumentem, že považujeme za oprávněné tvrdit, že se mongolská tranzice na vertikální ose přibližuje, resp. spadá do spodního čtverce. Lze tudíž konstatovat, že se mongolská

tranzice nejvíce blížila typu reforma, i když vzhledem k umístění na samotné hranici spodního čtverce vertikální osy se svou povahou pohybuje na samé hranici tohoto typu.

Schéma 1: Typologie přechodů Terry Lynn Karl a Philippe Schmittera

	KOMPROMIS (Multilaterální)	STRATEGIE	SÍLA (Jednostranná)
ELITY	PAKT Španělsko Uruguay	Chile Maďarsko	VNUCENÍ Turecko Brazílie Ekvádor SSSR Bulharsko Paraguay Salvador Guatemala
A K T É Ř I	NDR	Peru Argentina	Portugalsko Řecko Rumunsko
MASY	ČSFR Polsko Jugoslávie MONGOLSKO Jižní Korea		REVOLUCE
	REFORMA		

Zdroj: Karl a Schmitter 1991: 275; Dvořáková a Kunc 1994: 65; Musílek 2008: 354; upraveno

9. Závěr

Hlavními cíli předkládané studie bylo zodpovězení otázek o povaze mongolského komunistického režimu a typu mongolské tranzice. Na základě analýzy mongolského komunistického režimu a jeho konfrontace s teorií nedemokratických režimů J. J. Linze a A. Stepana byl mongolský komunistický režim 80. let klasifikován jako raný posttotalitarismus. Klíčovým argumentem tohoto zařazení bylo zjištění, že přestože se režim blížil ideálnímu totalitarismu, odlišoval se od něj přinejmenším v jedné dimenzi – vzniku tlaku na vůdce uvnitř strany, který mu klade jistá omezení v jeho působení, v Mongolsku vyjádřená změnou na nejvyšším postu v zemi v roce 1984, po níž došlo k výraznému posunu v dimenzi typu vůdcovství a s tím spojené proměně podoby represivnosti režimu.

Z hlediska klasifikace mongolské tranzice se přikláníme ke vhodnější aplikovatelnosti typologie T. L. Karl a P. Schmittera, a to především díky možnosti zohlednit roli masové mobilizace a role kolektivních aktérů v průběhu přechodových procesů. Byl to přitom právě přílišný důraz na vyjednávání a roli elit obecně, který dle našeho názoru problematizuje Huntingtonovo zařazení mongolské tranzice mezi přesuny, protože pouze menší důležitost věnovaná masové mobilizaci na úkor interakcí mezi elitami autoritářského režimu a opozice Huntingtonovi umožnila opominout, že mongolské tranzici bylo vlastní nejen vyjednávání (mechanismus přechodu), ale rovněž některé rysy typu nahrazení. I mongolský přechod tak potvrzuje názor některých autorů, že jistým problémem Huntingtonovy typologie je určitá schematičnost a někdy až přílišná „šířka“ (Kopeček 2003: 141).

Malý důraz na roli masové mobilizace podle našeho názoru vyvrací i typologické zařazení navržené Verenou Fritz (režimem kontrolovaná tranzice) a Michaelem McFaullem (pakt). Pro pakt, stejně jako pro přesun, je rozhodující role elit a vyjednávání mezi dosud polarizovanými elitami, které patová situace donutí vzájemně respektovat své zájmy a dohodnout se na způsobu změny režimu. V mongolském případě vylučuje pakt i skutečnost, že i přes konání kulatých stolů nebyly jejich výsledkem dohody obsahující základní prvky paktů (viz Dvořáková a Kunc 1994: 68–69). Dohody nezahrnovaly žádné zmínky o budoucích pravidlech politické soutěže, změnách v oblastech sociální a hospodářské politiky nebo vlastnických vztazích. Podobně zařazení mezi režimem kontrolované tranzice do velké míry přehlíží důležitost role lidové mobilizace a skutečnost, že zástupci autoritářského bloku nejen že nebyli iniciátoři tranzice, ale po otevření liberalizační fáze ani hlavními hybateli změn.

Pokud bychom se závěrem pokusili nastínit hlavní důvody kompromisní strategie ze strany vůdců odstraňovaného režimu, lze je shrnout do dvou okruhů: 1) náklady spojené se setrváním u moci se zvyšují nebo se náklady spojené s liberalizací snižují; 2) přetrvává původní představa o možnosti intervenovat v situaci, kdy se projeví krize. Důvodem zástupců MACHN, aby pokračovali v otevírání politického systému, bylo jednak zvyšování nákladů setrvání u moci: a) pokračující ekonomická stagnace; b) problémy v sociální oblasti, kde v důsledku akcelerace populačního růstu v 60. a 70. letech nebyla mongolská ekonomika schopná zabezpečit dostatek pracovních míst a země čelila narůstající vlně nezaměstnanosti; c) ztráta ideologické legitimacy režimu vzhledem k pádu komunistických režimů ve východní Evropě; d) ekonomické dopady spojené s ukončením masivní pomoci ze SSSR a potřeba hledání jiného zdroje této podpory; e) obava ze ztráty kontroly nad armádou. Na druhé straně se snižovaly náklady na demokratizaci: a) MACHN disponovala vysokou sebedůvěrou při pohledu na nadcházející volby spojenou s představou, že si strana i její elity uchovají zásadní vliv na budoucí chod země; b) charakter opozice, jež nebyla vzhledem ke svému složení pro vládnoucí garnituru cizorodým prvkem.

Výše zmíněné důvody současně do velké míry odpovídají na otázku, proč byl mongolský přechod takový, jaký byl. Uvolnění v SSSR a postupná přeměna sovětské pomoci dala na jedné straně mongolským lídrům větší prostor pro provádění vlastní politiky, ale na druhé je narůstající ekonomické a sociální problémy země nutily zaměřit pozornost na hledání „třetí síly“, garantující zachování bezpečnosti státu a pokračování modernizace a industrializace země, podporované v minulosti rozsáhlými subvencemi právě ze strany SSSR a dalších zemí RVHP. Na – z celkového pohledu – hladký průběh tranzice lze současně nahlížet ve světle zahraničně-bezpečnostní perspektivy. Tvrdý zásah vůči demonstrantům, v situaci, kdy sovětské

vedení vyzývalo mongolské vůdce ke klidnému řešení, do velké míry vylučoval fakt, že by se MACHN tímto krokem vydala cestou čínských komunistů, což bylo s ohledem na tradičně protičínské klima panující v mongolské společnosti obtížně obhajitelné rozhodnutí. Stejně jako v roce 1921, kdy byl mongolský příklon k SSSR motivován především snahou získat spojení, který by dokázal garantovat mongolskou nezávislost a přetrvání bezpečnosti země vůči potenciálním nárokům Číny na mongolské území (spíše než oddaností ke komunistické ideologii), i události o téměř sedmdesát let později byly do jisté míry vedeny snahou o nalezení nových spojenců. Úpadek moci SSSR a tradiční antipatie vůči Číně tak mongolské lídry nutily k dalšímu rozvíjení vztahů s ekonomicky rozvinutými demokratickými státy (centrem zájmu mongolských politiků se staly především USA, Japonsko a Jižní Korea) a mezinárodními finančními institucemi poskytujícími rozvojovou pomoc (Asijskou rozvojovou bankou, Světovou bankou, Mezinárodním měnovým fondem, OSN).²⁸ Spolupráce a finanční pomoc od těchto subjektů by přitom byla výrazně ztížena, pokud by se vedení mongolského státu rozhodlo k tvrdé odpovědi vůči vznikajícímu opozičnímu hnutí namísto pokračující liberalizace režimu. Někteří autoři zdůrazňují i relativně skromné mongolské přírodní zdroje, resp. prostředky umožňující jejich využití, ve srovnání s nově nezávislost nabyvšími státy středoasijského regionu, ve kterých právě tento faktor sehrál negativní roli v politickém rozvoji i samotném demokratizačním procesu (srov. Fish 2001: 325).

Ne nepodstatným důvodem prosazení konsenzuální logiky řešení konfliktu byl v mongolském případě charakter elit, a to jak na vládní, tak opoziční straně. V obou případech sdílely tyto skupiny do velké míry společné formativní zkušenosti ze studia v SSSR a zemích východního bloku. Z hlediska sociálního patřila velká část zástupců antiautoritářské fronty mezi příslušníky mladších elit, což spolu s jejich odmítnutím násilného řešení dále zvyšovalo potenciál kompromisního řešení. Důležitou roli hrál i fakt, že v závěru 80. let byla moc v rámci MACHN rozptýlena mezi více osob, což bylo spojeno s typem odstraňovaného režimu, odpovídajícím i v závěru 80. let ranému posttotalitarismu. Vítězství liberalizátorů v čele s ministrem zahraničního obchodu Punsalmágínem Očirbatem nad zastánci tvrdé linie vedenými členem politbyra a ministrem financí Demčiginem Molomdzamcem otevřelo liberalizační fázi, jež přetrvala až do zakladatelských voleb. Výsledek voleb, v nichž MACHN dosáhla drtivého vítězství, byl do velké míry spojen s charakterem odstraňovaného režimu, který neumožnil výraznější rozvinutí pluralismu v politické, ekonomické ani sociální sféře. Malá zakotvenost nově vznikajících opozičních subjektů, posílená fragmentací demokratického hnutí vstupujícího do voleb pod vlajkou několika táborů, napomohla volebnímu vítězství MACHN, a Mongolsko tak představovalo jednu z mála výjimek všeobecně platného vzorce zakladatelských voleb v zemích bývalého sovětského bloku.

Poznámky

1. Naproti tomu další autoři zařazují Mongolsko mezi elektorální demokracie (Diamond 2002: 31, McFaul 2002: 234), nebo země se slabým pluralismem, trpící, i přes přijetí některých rysů demokratického politického života, vážnými demokratickými deficity (srov. Carothers 2002: 9–11, Carothers 2007: 25).
2. Stejně jako mongolská tranzice, i určení povahy mongolského komunistického režimu zůstává stranou zájmu odborné produkce, v nejlepším případě na úrovni velmi obecné klasifikace. Huntington

- (1993: 113) mluví o systému jedné strany (*one-party system*), Ganbat o diktatuře jedné strany (*one-party dictatorship*) (Ganbat al. 2008: 140), Przeworski o byrokratické diktatuře (*bureaucracy dictatorship*) (Przeworski et al. 2000: 66) a Fish o personální diktatuře (*one-man dictatorship*) (Fish 1998: 133–134, Fish 2001: 333–334).
3. V souvislosti s využívanými teoretickými koncepty je namísto zdůraznit, že práce využívá přístupy, k nimž existuje dostupná sekundární literatura v českém jazyce (viz např. Dvořáková a Kunc 1994, Říchová 2000, Balík 2003, Balík a Kubát 2004, Ženíšek 2006), a autor počítá u čtenářů s obeznameností s těmito základními texty. Z tohoto důvodu předkládaný text nabízí pouze stručný nástin těchto konceptů namísto jejich opětovného výkladu a objasňování, jež by neúměrně zatížilo rozsah předkládaného textu.
 4. Blíže ke vzniku mongolského komunistického režimu srov. Hammond 1975, Sanders 1987: 16–24, Dashpurev a Soni 1992: 7–26, Batbayar 1996: 23–48, Baabar 1999: 248–325.
 5. Činnost tajné policie byla v Mongolsku zajišťována aparátem ministerstva vnitra. V roce 1980 pracovalo v roli informátorů tajné policie přibližně 60 000 osob (tj. 3,5% populace) a všudypřítomnost aparátu tajné policie a celkový průnik bezpečnostních služeb do společnosti byl značný (Kaplonski 2004: 192–193).
 6. Po celé období komunistického režimu nicméně pokračovala diskriminace osob příbuzných s popravenými a zatčenými z procesů na konci 30. let, a především jejich děti a vnuci byli diskriminováni v přístupu k zaměstnání a vzdělání (srov. Kaplonski 1999: 96–98, Kaplonski 2002: 158, Kaplonski 2008: 333).
 7. Dvěma hlavními skupinami byly jedna vedená generálním tajemníkem ÚV MACHN a členem politbyra Džambynem Batmönchem, členem politbyra a tajemníkem ÚV Bugynem Dedžidem a tajemníkem ÚV a kandidátem politbyra Pávanginem Damdinem, a druhá řízená členem politbyra a premiérem Dumágínem Sodnomem a členem politbyra, tajemníkem ÚV, ministrem financí a třetím mužem komunistické hierarchie Demčiginem Molomdzamcem. Mimo tyto skupiny byl jediným, kdo se pokusil zasáhnout do boje o nejvyšší mocenské posty, nejmladší tajemník ÚV a člen politbyra Cerendašín Namsraj (dřívější Cedenbalův asistent), podporovaný dalším členem politbyra Bandzragčinem Lamdžavem.
 8. To lze demonstrovat příkladem neúspěchu rozsáhlé kampaně za zničení tradic spojených s mongolským vůdcem Čingischánem. Kampaň byla vytvořena tak, aby vyhovovala politickým a ideologickým aspiracím komunistického režimu, ale nedokázala otfást původní představou mezi lidmi (Kaplonski 2004: 108).
 9. I přes oficiální zákaz se státu např. nikdy nepodařilo zastavit vykonávání šamanistických rituálů (srov. Humphrey 2002: 77–79, Rossabi 2005: 192).
 10. Jednání ÚV MACHN se uskutečnilo v Cedenbalově nepřítomnosti, protože generální tajemník pobýval v době zasedání ze zdravotních důvodů v Moskvě.
 11. Cedenbal zastával post generálního tajemníka ÚV MACHN od 10. sjezdu strany v roce 1940, s krátkou výjimkou let 1954–1958 (srov. Rupen 1960: 141–142, Haggard 1969: 89–90).
 12. Majdar přezdívaný „mistr intrik“ (Batbayar 1996: 85–86) byl místopředsedou vlády od roku 1947, 1. místopředsedou vlády od roku 1972, kandidátem, resp. členem politbyra od roku 1961, resp. 1963 (MACHN 1962: 199, Sanders 1974: 972–973, Heaton 1986: 89) a dokázal bez újmy přežít všechny stranické čistky v letech 1959–1964 a zůstat členem Cedenbalova nejužšího vnitřního kruhu (Szalontai 2004).
 13. Čojbalsan vládnoucí Mongolsku v letech 1936–1952 vytvořil kolem své osoby kult osobnosti a koncentrace moci státu a stranického aparátu dosáhla za jeho vlády nejvyšší míry (srov. Hammond 1975: 140–141, Baabar 1999: 379–382, Kaplonski 2002: 161). Naproti tomu Cedenbal ve svých rukou soustředil veškerou moc, ale na rozdíl od Čojbalsana rezignoval, i pod vlivem vývoje v SSSR, na snahu po vlastním kultu osobnosti.
 14. Zde je třeba upozornit na specifický charakter mongolských elit. Ať už se jedná o členy vládních struktur, vědce nebo městské intelektuály, je vznik těchto skupin spojen s érou socialistické modernizace po druhé světové válce, a společné formativní zkušenosti, které tyto skupiny získaly v průběhu

- studia v SSSR, znamenají, že se de facto jedná o členy jedné společenské skupiny s mnoha společnými zájmy (Ginsburg 1999: 258–259).
15. Enchsajchan pracoval na ministerstvu zahraničního obchodu a Ganbold vyučoval na MSU.
 16. Jednalo se o první občanské prohlášení veřejně předané komunistickému vedení. Mezi hlavní požadavky patřily změna ústavy, svobodné volby, ekonomické reformy, respekt k lidským právům, svoboda tisku, cestování a vyznání a vládní uznání a zveřejnění zločinů ze 30. a 40. let.
 17. Na demonstraci 21. 1. zástupci MoACh uvedli, že hnutí disponuje po celé zemi téměř 60 pobočkami a v nich více než 30 000 členy. Ve stejné době měla MACHN přibližně 90 000 členů (Kaplonski 2004: 61).
 18. Bošigt byl v letech 1973–1990 řadovým členem MACHN a patřil mezi zakládající členy MoACh a nejsilnější zastávce tržních reforem.
 19. Funkční integrace do vzdělávacího systému SSSR byla v období komunistického režimu otevřena všem společenským skupinám a jako mechanismus národní integrace a rekrutování elit z různých regionů Mongolska do jisté míry napomáhala legitimizaci vlády MACHN (Ginsburg 1999: 260).
 20. Podle Kaplonského (2004: 63) se v tomto období často zdálo, že vláda neví, jak prezentovat své kroky nebo jak tvrdě reagovat na akce opozice.
 21. ASCh bylo založeno 22. 1. částí opozičních předáků jako alternativa k MoACh.
 22. Na organizaci demonstrace se podílely MoACh, ASCh, MOE a Hnutí nový pokrok (*Šine Devšilt Cholbó*, ŠDCh), z něhož vzešla MÜDN.
 23. Mezi účastníky hladovky byli i přední zástupci MoACh E. Bat-Úl a G. Bošigt.
 24. Bjambasüren klesl na mocenském žebříčku po odchodu J. Cedenbala v roce 1984, ale v roce 1989 se vrátil do nejvyšších mocenských kruhů, poté co se stal 1. místopředsedou vlády. Bjambasüren zastupoval skupinu konzervativnějších komunistů z Batmönch-Sodnomovy éry, kteří byli dostatečně pragmatičtí, aby dokázali přizpůsobit své názory nové době, a sám Bjambasüren patřil do úzkého okruhu členů MACHN, kteří již na počátku demonstrací volali po urychlení reforem (Ginsburg 1999: 265, Atwood 2004: 143).
 25. Před zvolením premiérem byl Gungádordž členem AV a ministrem zemědělství.
 26. Svolání kongresu bylo vedeno úmyslem udržet si alespoň nějaký rozsah vlády nad situací, jež se v této fázi zdála být zcela mimo kontrolu MACHN (Kaplonski 2004: 68). Mezi hlavní body kongresu patřilo přijetí nového programu a stanov strany a volba nového ÚV. Delegáti kongresu také rozhodli o odložení řádného kongresu naplánovaného na listopad 1990, a na prvním jednání nově zvolené pléna ÚV, z jehož 92 členů pouze 11 zasedalo i v předchozím ÚV, byli jako členové prezidia ÚV (termín prezidium nahradil dříve užívaný termín politbyro a podobně byla přejmenována funkce generálního tajemníka na předsedu ÚV) potvrzeni G. Očirbat, N. Mišigdordž, C. Ōld, C. Gombosüren a L. Tüdev, šestým členem politbyra byl zvolen historik a ministr kultury Budyn Sumjá (FBIS 1990: 5–7), který již v roce 1988 volal po přehodnocení mongolské historie, příliš závislé na dominantním výkladu SSSR (srov. Kaplonski 2004: 54). I přesto, že ve sjezdových projevech často padala slova jako přestavba nebo demokracie, mnohé z navrhovaných politik byly nadále prezentovány v termínech marxismu-leninismu a přetrvávající ideové rozpolcení strany se manifestovalo vznikem frakce „*Za obrození tradic a obnovu Mongolské lidové strany*“, iniciované jedním z nejdůležitějších zastánců reforem K. Dzardychanem (Kaplonski 2004: 69).
 27. Vzhledem k omezenému rozsahu práce a skutečnosti, že hlavním záměrem práce je analýza momentu zlomu a typologické určení mongolské tranzice, není možné detailněji sledovat průběh uvykací fáze. Pokud bychom se nicméně pokusili stanovit konkrétní časový údaj, který by tuto fázi vývoje v Mongolsku uzavíral, lze v případě transformace politického systému hovořit o roku 1992, kdy byla 13. 1. přijata první demokratická Ústava v mongolské historii, nastavující základní parametry nového politického systému, a následně bylo 8. 4. dosaženo kompromisní dohody na podobě volebního systému (srov. Maškarinec 2007: 48).
 28. Více k zahraničním vztahům Mongolska viz Batbayar 2003: 955–970, Telford 2004: 5–11, Rossabi 2005: 199–245.

Použitá zdroje

- Atwood, Christopher P. 2004. *Encyclopedia of Mongolia and the Mongol Empire*. New York: Facts On File.
- Baabar (Bat-Erdene Batbayar). 1999. *Twentieth Century Mongolia*. Cambridge: The White Horse Press.
- Baabar (Bat-Erdene Batbayar). 2000. „Concurrent Transitions.“ In: *Mongolia's Political and Economic Transition: Challenges and Opportunities*. Ulaanbaatar: The Asia Foundation, 22–27.
- Balík, Stanislav. 2003. „Totalitární a autoritativní režimy.“ In: *Demokracie. Teorie, modely, osobnosti, podmínky, nepřátelé a perspektivy demokracie*. Eds. Vít Hloušek a Lubomír Kopeček. Brno: Mezinárodní politologický ústav Masarykovy univerzity, 259–284.
- Balík, Stanislav a Kubát, Michal. 2004. *Teorie a praxe totalitních a autoritativních režimů*. Praha: Dokořán.
- Batbayar, Tsedendambyn. 1993. „Mongolia in 1992: Back to One-Party Rule.“ *Asian Survey* 33, č. 1, 61–66.
- Batbayar, Tsedendambyn. 1996. *Modern Mongolia: A Concise History*. Ulaanbaatar: Mongolian Center for Scientific and Technological Information.
- Batbayar, Tsedendamba. 2003. „Mongolian-Russian Relations in the Past Decade.“ *Asian Survey* 43, č. 6, 951–970.
- Bat-Uul, Erdeniin. 2008. „Bat-Uul talks about failure of leadership.“ *en.NEWS.mn*, 4. 7. 2008.
- Brooker, Paul. 2000. *Non-Democratic Regimes. Theory, Government and Politics*. Houndmills-Basingstoke-Hampshire: Macmillan.
- Bunce, Valerie. 2003. „Rethinking Recent Democratization: Lessons from the Postcommunist Experience.“ *World Politics* 55, č. 2, 167–192.
- Campi, Alicia J. 1996. „Nomadic Cultural Values and Their Influence on Modernization.“ In: *Mongolia in Transition: Old Patterns, New Challenges*. Eds. Ole Bruun a Ole Odgaard. Richmond: Curzon Press, 90–102.
- Carothers, Thomas. 2002. „The End of The Transition Paradigm.“ *Journal of Democracy* 13, č. 1, 5–21.
- Carothers, Thomas. 2007. „The ‘Sequencing’ Fallacy.“ *Journal of Democracy* 18, č. 1, 12–27.
- Dashpurev, D. a Soni, Sharad K. 1992. *Reign of Terror in Mongolia 1920–1990*. New Delhi: South Asian Publishers.
- DeGlopper, Donald R. 1991. „The Society and Its Environment.“ In: *Mongolia: a country study*. Eds. Robert L. Worden a Andrea Matles Savada. Washington, D. C.: Federal Research Division, Library of Congress (<http://lcweb2.loc.gov/frd/cs/mntoc.html>).
- Diamond, Larry. 2002. „Thinking about Hybrid Regimes.“ *Journal of Democracy* 13, č. 2, 21–35.
- Dvořáková, Vladimíra a Kunc, Jiří. 1994. *O přechodech k demokracii*. Praha: Sociologické nakladatelství.
- FBIS. 1990. *Proceedings from the Extraordinary MPRP Congress, 10–13 April 1990*. JPRS Report, East Asia, Mongolia. Arlington: Joint Publications Research Service.
- Fish, M. Steven. 1998. „Mongolia: democracy without prerequisites.“ *Journal of Democracy* 9, č. 3, 127–141.
- Fish, M. Steven. 2001. „The Inner Asian anomaly: Mongolia's democratization in comparative perspective.“ *Communist and Post-communist Studies* 34, č. 3, 323–338.
- Fritz, Verena. 2002. „Mongolia: Dependent Democratization.“ *Journal of Communist Studies and Transition Politics* 18, č. 4, 75–100.
- Ganbat, Damba; Tusalem, Rollin F. a Da-hua Yang, David. 2008. „The Mass Public and Democratic Politics in Mongolia.“ In: *How East Asians View Democracy*. Eds. Yun-han Chu, Larry Diamond, Andrew J. Nathan a Doh Chull Shin. New York: Columbia University Press, 139–160.
- Gill, Graeme. 2000. *The Dynamics of Democratization: Elites, Civil Society and Transition Process*. New York: St. Martin's Press.
- Ginsburg, Tom. 1999. „Nationalism, Elites, and Mongolia's Rapid Transformation.“ In: *Mongolia in the Twentieth Century: Landlocked Cosmopolitan*. Eds. Stephen Kotkin a Bruce A. Elleman. Armonk/New York/London: M. E. Sharpe, 247–276.

- Ginsburg, Tom. 2003. *Judicial Review in New Democracies: Constitutional Courts in Asian Cases*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Haggard, M. T. 1969. „Mongolia: The First Communist State in Asia.“ In: *The Communist Revolution in Asia: Tactics, Goals, and Achievements*. Ed. Robert A. Scalapino. Englewood Cliffs, NJ.: Prentice-Hall, 85–119.
- Hammond, Thomas, T. 1975. „The Communist Takeover of Outer Mongolia: Model for Eastern Europe?“ In: *The Anatomy of Communist Takeovers*. Ed. Thomas T. Hammond. New Haven/London: Yale University Press, 107–144.
- Heaton, William R. 1974–1975. „Mongolia at Fifty.“ *Pacific Affairs* 47, č. 4, 485–499.
- Heaton, William R. 1986. „Mongolia in 1985: From Plan to Plan.“ *Asian Survey* 26, č. 1, 86–92.
- Heaton, William R. 1987. „Mongolia in 1986: New Plan, New Situation.“ *Asian Survey* 27, č. 1, 75–80.
- Heaton, William R. 1991. „Mongolia in 1990: Upheaval, Reform, But No Revolution Yet.“ *Asian Survey* 31, č. 1, 50–56.
- Humphrey, Caroline. 2002. „Rituals of Death as a Context for Understanding Personal Property in Socialist Mongolia.“ *The Journal of the Royal Anthropological Institute* 8, č. 1, 65–87.
- Huntington, Samuel P. 1993. *The Third Wave: Democratization in the Late Twentieth Century*. Norman/London: University of Oklahoma Press.
- Jarrett, Kenneth. 1988. „Mongolia in 1987: Out From the Cold?“ *Asian Survey* 28, č. 1, 78–85.
- Kaplonski, Christopher. 1999. „Blame, Guilt and Avoidance: The Struggle to Control the Past in Post-Socialist Mongolia.“ *History and Memory* 11, č. 2, 94–114.
- Kaplonski, Christopher. 2001. „Reconstructing Mongolian Nationalism: The view ten years on.“ In: *Mongolian Political and Economic Development During the Past Ten Years and Future Prospect*. Taipei: Mongolian and Tibetan Affairs Commission, 327–365.
- Kaplonski, Christopher. 2002. „Thirty thousand bullets: Remembering political repression in Mongolia.“ In: *Historical Injustice and Democratic Transition in Eastern Asia and Northern Europe: Ghosts at the Table of Democracy*. Eds. Kenneth Christie a Robert Cribb. London: RoutledgeCurzon, 155–168.
- Kaplonski, Christopher. 2004. *Truth, History and Politics in Mongolia: the Memory of Heroes*. London/New York: RoutledgeCurzon.
- Kaplonski, Christopher. 2005. „The Case of the Disappearing Chinggis Khaan: Dismembering the Remembering.“ *Ab Imperio* 6, č. 4, 147–173.
- Kaplonski, Christopher. 2008. „Prelude to violence: Show trials and state power in 1930s Mongolia.“ *American Ethnologist* 35, č. 2, 321–337.
- Karl, Terry Lynn a Schmitter, Philippe C. 1991. „Modes of Transition in Latin America, Southern and Eastern Europe.“ *International Social Science Journal* 43, č. 2, 269–284.
- Kopeček, Lubomír. 2003. „Sociálněpolitické podmínky demokracie.“ In: *Demokracie. Teorie, modely, osobnosti, podmínky, nepřátelé a perspektivy demokracie*. Eds. Vít Hloušek a Lubomír Kopeček. Brno: Mezinárodní politologický ústav Masarykovy univerzity, 109–148.
- Linz, Juan J. 2000. *Totalitarian and Authoritarian Regimes*. Boulder: Lynne Rienner Publishers.
- Linz, Juan J. a Stepan, Alfred. 1996. *Problems of Democratic Transition and Consolidation: Southern Europe, South America, and Post-Communist Europe*. Baltimore: Johns Hopkins University Press.
- MACHN. 1962. *XIV sjezd mongolskoj narodno-revoljucionnoj partii*. Moskva: Gosudarstvennoje izdatel'stvo političeskoj literatury.
- MACHN. 1982. *18. sjezd Mongolské lidové revoluční strany: 26.–30. 5. 1981: výbor z materiálů*. Praha: Svoboda.
- MACHN. 1987. *19. sjezd Mongolské lidové revoluční strany: 28.–31. 5. 1986: výbor z materiálů*. Praha: Svoboda.
- Maškarinec, Pavel. 2007. „Mongolský volební systém a jeho účinky na systém politických stran v letech 1992–2006.“ *Slovenská politologická revue* 7, č. 3, 45–70 (<http://ns.ucm.sk/revue/2007/3/maskarinec.pdf>).

- McFaul, Michael. 2002. „The Fourth Wave of Democracy and Dictatorship: Noncooperative Transitions in the Postcommunist World.“ *World Politics* 54, č. 2, 212–244.
- Milne, Elizabeth; Leimone, John; Rozwadowski, Franek a Sukachevin, Padej. 1991. *The Mongolian People's Republic: Toward a Market Economy*. Washington, D. C.: International Monetary Fund.
- Musílek, Karel. 2008. „Přechod k demokracii v Jižní Koreji – teoretické uchopení s důrazem na roli masové mobilizace v procesu tranzice.“ *Politologický časopis* 15, č. 4, 338–358.
- Przeworski, Adam. 1992. *Democracy and the Market: Political and Economic Reforms in Eastern Europe and Latin America*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Przeworski, Adam; Alvarez, Michael E.; Cheibub, José Antonio a Limongi, Fernando. 2000. *Democracy and Development: Political Institutions and Well-Being in the World, 1950–1990*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Ristaino, Marcia R. 1991. „Government and Politics.“ In: *Mongolia: a country study*. Eds. Robert L. Worden a Andrea Matles Savada. Washington, D. C.: Federal Research Division, Library of Congress (<http://lcweb2.loc.gov/frd/cs/mntoc.html>).
- Rossabi, Morris. 2005. *Modern Mongolia: From Khans to Commissars to Capitalists*. Berkeley/Los Angeles/London: University of California Press.
- Rupen, Robert A. 1960. „Outer Mongolia, 1957–1960.“ *Pacific Affairs* 33, č. 2, 126–143.
- Rustow, Dankwart A. 1999. „Transitions to Democracy: Toward a Dynamic Model.“ In: *Transitions to Democracy*. Ed. Lisa Anderson. New York: Columbia University Press, 14–41.
- Říchová, Blanka. 2000. *Přehled moderních politologických teorií. Empiricko-analytický přístup v soudobé politické vědě*. Praha: Portál.
- Sanders, Alan J. K. 1974. „Mongolia: From Sambuu to Tsendenbal.“ *Asian Survey* 14, č. 11, 971–984.
- Sanders, Alan J. K. 1985. „Mongolia in 1984: From Tsendenbal to Batmönh.“ *Asian Survey* 25, č. 1, 122–130.
- Sanders, Alan J. K. 1987. *Mongolia: Politics, Economics and Society*. London: Frances Pinter.
- Sanders, Alan J. K. 1989. „Mongolia in 1988: Year of Renewal.“ *Asian Survey* 29, č. 1, 46–53.
- Sanders, Alan J. K. 1990. „Mongolia in 1989: Year of Adjustment.“ *Asian Survey* 30, č. 1, 59–66.
- Sartori, Giovanni. 1993. *Teória demokracie*. Bratislava: Archa.
- Szalontai, Balász. 2004. „Tsendenbal's Mongolia and the Communist Aid Donors: a reappraisal.“ *IIAS Newsletter* No. 35. Leiden: International Institute for Asian Studies (http://www.iias.nl/nl/35/IIAS_NL35_18.pdf).
- Telford, Sarah. 2004. „To What Extent Does Post-1990 Mongolia Pursue An Independent Foreign Policy?“ *UNISCI Discussion Papers* No. 6 (<http://www.ucm.es/info/unisci/revistas/Telford.pdf>).
- Železný, Teodor. 1985. *Mongolská lidová republika*. Praha: Svoboda.
- Ženíšek, Marek. 2006. *Přechody k demokracii v teorii a praxi*. Plzeň: Aleš Čeněk.